

श्री-साईंजी

किंमत
एक
रुपया

१९७२

जून

अनुक्रमणिका- जून १९७२

१. श्रीसाई वाक्सुधा.
२. संपादकीय : भारत कुठे आहे ?
बादशाहा खान व पाकिस्तान.
३. श्रीसाई कीर्तनमाला—पुष्प २ रें (पुढें चालू)
— ह. भ. प. (प्रा.) द. दि. परचुरे.
४. निवडणुका संपल्या—पुढें ? — द. शं. टिपणीस,
५. भारतरत्न इंदिरा गांधीजी — सखिदानंद के. दाणी,
६. मुक्त-मुक्ताई — चिपळूणकर गुरुजी,
७. ज्योतिषशास्त्र लेख २ रा — शरद् दत्तात्रय उपाध्ये,
८. अध्यात्मविद्या विद्यानाम् — डॉ. के. भ. गव्हाणकर,
९. कविता : अजुनि तरी समज तुला — रा. वा. केळकर,
आरती स्वामी स्वरूपानंदाची ” ”
करुणाघना — सौ. सुशीलाबाई द. हंगारे,
तुला माझा दंडवत — डी. बी. पोतनीस,
चुकली माझी वाट ” ”
संत मालिका — हरिभाऊ घोवडे,
साईस्मरण — सौ. श्री शहाणे.
१०. शिडी वृत्त—एप्रिल १९७२
११. देणगीदारांची यादी—शिरडी कचेरी—एप्रिल १९७२.

हिंदी विभाग

१. श्रीसाईं सच्चरित — अनु. श्री. ना. हुदार,
२. चक्रिक भील — हनुमान प्रसाद पोद्दार,
३. श्रीगजानन महाराज — श्री ना. हुदार.

English Section

1. Message by Swami Karunananda.
2. Mind—Your Own Business T. R. Kulkarni.
3. What is Mind ? P. D. Khadilkar.
4. A man and His Religion Shrikrishna D. Pratham.
5. Shri Ranga Awadhoot Swami S. N. Huddar,
6. A Letter to Children Solomon Benjamin.
7. List of Donors—Shirdi Office—April 1972.
8. „ „ „ Bombay „ „

श्री सा ई वा कसु धा

लोकांपातूनि दक्षिणामिषे । घेत असत बाबा जे पैसे ।
 कांहीं धर्मार्थ वांटोत जैसे । कांहीं तैसेचि ते देत ॥ ३८ ॥
 कोणासी रोज रुपये तीस । कोणासी दहा, पंधरा, पन्नास ।
 ऐसें मन मानेल तयांस । वांटोत उल्हास वृत्तीनें ॥ ३९ ॥
 हा तों सर्व धर्माचा पैसा । धेणारासही पूर्ण भरंवसा ।
 विनियोगही व्हावा तैसा । हीच मनीषा बाबांची ॥ ४० ॥
 असो; कित्येक दर्शनें पुष्ट । कित्येक झाले दुष्टांचे सुष्ट ।
 कित्येकांचें गेलें कुष्ट । पावले अभीष्ट कितीएक ॥ ४१ ॥
 न घालितां अंजन, पाला, रस । कितीक अंध झाले डोळस ।
 आले पाय कितीक पंगूस । केवळ पायांस लागतां ॥ ४२ ॥

—साईसच्चरित, अध्याय ७.

श्रीसाईलीला

[शिरडी संस्थानचे अधिकृत मासिक]

वर्ष ५१ वे]

जून १९७२

[अंक ३ रा

: संपादक :

श्री. का. सी. पाठक

: कार्यकारी संपादक :

(प्रा.) द. दि. परचुरे, एम्. ए., प्रवीण.

वार्षिक वर्गणी रु. १० (ट. ख. सह)

ट्रे. नं. ४४३३६१

: कार्यालय :

साईनिकेतन, प्लॉट नं. ८०४ बी, डॉ. आंबेडकर रोड, दादर, मुंबई १४.

संपादकीय

भारत कुठें आहे ?

भारत स्वतंत्र होऊन २५ वर्षे झालीं. येत्या ऑगस्टमध्ये स्वातंत्र्याचा रौप्यमहोत्सव होईल. या कालखंडाकडे दोषदृष्टीनें न पाहतां आत्मीयतेच्या दृष्टीनें पाहिलें तर काय दिसतें ?

“धीमेपणानें, पण सातत्यानें, आणि डोळ्यांत भरण्यासारख्या रीतीनें भारताच्या स्वरूपांत मूलगामी बदल होत आहे. सर्वत्र आढळून येणाऱ्या उल्हासाची आणि आत्मविश्वासाची साक्ष घेऊन जगांतल्या बलाढ्य राष्ट्रांमध्ये स्वतःचें हक्काचें स्थान मिळविण्याच्या उंबरठ्यावर भारत पोहोचला आहे.”

“स्थिर सरकार, अन्नधान्याचें विक्रमी उत्पादन आणि उद्योगधंद्यांची अजोड वाढ, यांच्यायोगें भारतानें नुकतीच आर्थिक विकासाच्या उन्मेषाची अवस्था पार केली आहे.”

या प्रत्येक बाबतींत बोलके आंकडे देतां येतील. परंतु येथें तपशिलांत शिरावयाचें नसून केवळ ओझरतें विवेचन करावयाचें आहे.

१९४७ सालीं जेव्हां स्वातंत्र्य मिळालें त्या वेळीं भारताची आर्थिक व्यवस्था कमालीची मागासलेली होती. त्या काळांत आपल्याला टांचण्या व पेन्सिली यांसारख्या किरकोळ उपयोगाच्या वस्तू देखील परदेशांतून आयात कराव्या लागत. “आज भारत जनतेच्या उपयोगाच्या बहुतेक वस्तू स्वतः बनवितो. आपल्याला आवश्यक ती यंत्रसामुग्री देखील बऱ्याच प्रमाणांत भारत स्वतः बनवितो. एवढेंच काय, पण कारखान्यांत बनविलेल्या वस्तूंना व असामान्य धर्तीच्या औद्योगिक जिल्हसांना भारताच्या निर्यात व्यापारांत महत्त्वाचें स्थान प्राप्त झालें आहे.”

आज हरित क्रांतीला वेगवान् प्रेरणा मिळाली आहे. बँकांचें राष्ट्रीयीकरण झालें आहे. केवळ परंपरेनें प्राप्त झालेले ऐतखाऊ राजेरजवाड्यांचे तनखे बंद करण्यांत आले आहेत. आयुर्विमासारख्या प्रचंड धंद्यांचेही राष्ट्रीयीकरण झालें आहे. ‘गरिबी हटाव’ घोषणा फलरूप होण्यासाठीं झपाट्यानें औद्योगिक प्रगती व्हावयास पाहिजे आहे, व त्यासाठीं शास्त्रीय आणि औद्योगिक संशोधन मंडळाच्या अध्यक्ष या नात्यानें श्रीमती इंदिराजींनी विद्युत् परिमाणु कमिशनची स्थापना नुकतीच केली आहे. या कमिशनच्या कार्यामुळें अणुशक्तीच्या क्षेत्रांत भारताला जगामधल्या पुढारलेल्या राष्ट्रांच्या पंक्तींत अभिमानास्पद स्थान लाभलेलें आहे. (मार्च १९७२ अंकांतील डॉ. विक्रम साराभाई यांच्या संबंधीचा लेख पहा.)

भारताचें परराष्ट्रीय धोरण अल्पतवादी व शांततावादी होते. “तरीही राष्ट्राच्या हितसंबंधांना अग्रस्थान देऊन इंदिराजींनी भारत आणि सोविएत युनियन यांच्यांत शांततेचा, मैत्रीचा व सहकार्याचा करार घडवून आणला.” त्यांनी सांगितलें कीं “स्वतंत्र निर्णय—प्रत्येक प्रश्नाचा गुणावगुणानुसार निर्णय—हेंच अल्पतवावादाचें सार आहे. स्वतंत्र, सार्वभौम आणि लोकशाहीवादी भारत कोणत्याही परकीय देशाचा मांडलिक मात्र बनणार नाही.”

पाकिस्तानला नेस्तनाबूद करून भारतानें आपला खंबीरपणा जगाच्या प्रत्ययास आणला आहे. त्याचबरोबर भारतानें बांगला देशाला स्वातंत्र्य मिळवून दिलें आहे व तिथल्या जवळजवळ एक कोटी निर्वासितांना आश्रय देण्याची महान् समस्याही धैर्याने सोडविली आहे. या यशाचा सर्वांत मोठा वाटा इंदिराजींच्या खंबीर नेतृत्वाकडे जातो हें निःपक्षपातीपणें मान्य केले पाहिजे. इतिहासांत जोन ऑफ आर्क, राणी तारावाई, राणी लक्ष्मीबाई इत्यादि शूरव कर्तबगार स्त्रिया होऊन गेल्या. परंतु त्या सर्वांपेक्षा इंदिराजींचें कर्तृत्व निखालस मोठें आहे. स्त्री ही मातृदेवता म्हणून पूजनीय समजली जात असे. आतां ती शक्तिदेवता म्हणूनही पूजनीय ठरली आहे. आपणां भारतीयांना याचा अत्यंत अभिमान वाटला पाहिजे.

या परिस्थितींत प्रत्येक भारतीयाचें काय कर्तव्य आहे? शाळेंतील विद्या-ध्याना एक प्रतिज्ञा रोज म्हणावयास सांगतात. तीच प्रत्येक भारतीयानें सतत स्मरणांत ठेवली पाहिजे. ती प्रतिज्ञा अशी —

भारत माझा देश आहे.

सारे भारतीय माझे बांधव आहेत.

माझ्या देशावर माझे प्रेम आहे.

माझ्या देशांतल्या समृद्ध आणि विविधतेनें नटलेल्या परंपरांचा मला अभिमान आहे.

त्या परंपरांचा पाईक होण्याची पात्रता माझ्या अंगीं यावी म्हणून मी सदैव प्रयत्न करीन.

मी माझ्या पालकांचा, गुरुजांनांचा आणि वडीलधाऱ्या माणसांचा मान ठेवीन आणि प्रत्येकाशीं सौजन्यानें वागेन.

माझा देश आणि माझे देशबांधव यांच्याशीं निष्ठा राखण्याची मी प्रतिज्ञा करतो.

त्यांचें कल्याण आणि त्यांची समृद्धि ह्यांतच माझे सौख्य सामावले आहे.

बादशहा खान व पाकिस्तान

खान अबदुल गफार खान ऊर्फ बादशहा खान हे वायव्य सरहद्द प्रांतांतील पठाणांचे वयोवृद्ध पुढारी होत. हल्लीं त्यांचें वय ८९ आहे. तरी ते शरिरानें व मनानें काटक असून सार्वजनिक कार्यांत निमग्न असतात.

पठाणांची जमात क्रूर व हिंस्र म्हणून समजली जात असे. परंतु सुमारे पंचेचाळीस वर्षांपूर्वीं बादशहा खान महात्मा गांधींच्या तत्त्वांनी प्रभावित झाले व त्यांनी आपल्या अनुयायांना शांततावादी व अहिंसावादी बनविले. बांगला देशाप्रमाणें पठाणांचेही स्वातंत्र्य राज्य (पाख्तूनिस्तान) असावें अशी त्यांची पाकिस्तान सरकाराशी मागणी आहे. अर्थात् बांगला देशाप्रमाणें या भावी पाख्तूनिस्तानचेही भारताशीं जिव्हाळ्याचे संबंध राहतील. बादशहा खान महात्माजींचे कट्टर अनुयायी असल्यामुळे लोक त्यांना प्रेमानें 'सरहद्द गांधी' म्हणतात. स्वतः सरहद्द गांधी आपल्या पठाण अनुयायांना 'खुदाइखिदमतगार' म्हणजे खुदाचे सेवक म्हणतात. ते शांततावादी असले तरी आपल्या स्वातंत्र्यासाठीं तळमळणारे आहेत. पठाण जमातच स्वभावतः स्वातंत्र्यप्रेमी आहे. ब्रिटिशांनी या पठाणांच्या प्रांतांत राज्य केले तें शस्त्रानें व दहशतीनें; सुखानें व शांततेनें नव्हे. पठाणांचा हा इतिहास पाकिस्ताननें लक्षांत ठेवून वागलें पाहिजे. नाहीतर पाकिस्तानशीं दोन हात करून पठाण लोक आपलें स्वातंत्र्य आज ना उद्यां मिळवितीलच.

१९४७ सालीं भारत व पाकिस्तान अशी पूर्वाच्या अखंड भारताची फाळणी झाली. तेव्हां भारतानें आपलें राज्य निधर्मी म्हणून घोषित केले. त्यामुळे भारताचें राज्य कुठल्याही एका विशिष्ट धर्मावर अधिष्ठित असें राहिलें नाहीं. अर्थात् निधर्मी म्हणण्यापेक्षां धर्मातीत असें भारताचें राज्य झाले. त्यांत सर्व धर्म गुण्यागोविदानें एकमेकांशेजारीं नांदतात. परंतु पाकिस्ताननें आपलें राज्य इस्लामी राज्य म्हणून घोषित केले. अर्थात् इतर धर्मांना तेथें स्थानच राहिलें नाहीं. तेथील लोकांत इस्लामबद्दल दुरभिमान सरकारकडूनच पोसला गेला. पश्चिमेकडील मुसलमान राष्ट्रांशीं पाकिस्ताननें मैत्रीचे संबंध जोडले, व भारताशीं मात्र शत्रुत्व व द्वेष आरंभिला. किंबहुना चीन हा भारताचा शत्रु झाल्याबरोबर पाकिस्ताननें चीनचेही पाय चाटण्यास सुरुवात केली. मागच्या भारत-पाक युद्धांत या सर्व गोष्टींचें पुरेपूर प्रत्यंतर आलेलेंच आहे. भारत-द्वेषाच्या भावनेवर लोकांना चिथावून त्यांच्यापुढें युद्धाचा वागुलबोवा सतत उभा करावयाचा व मग आणीबाणीची परिस्थिती जाहीर करून मूठभर लष्करी अधिकाऱ्यांनी स्वतः सत्ता बळकावून गवर व्हायचें हाच क्रम आज २५ वर्षे पाकिस्तानांत चालू आहे. मागच्या युद्धानें पाकिस्तानचे डोळे उघडले आहेत, व लोकनियुक्त सरकार स्थापन करावयाची भाषा सुरू झाली आहे. १९७० मध्ये पाकिस्तानांत

ज्या निवडणुका झाल्या त्यांत शेख मुजिबुर रहमान यांच्या अवामी लीगला प्रचंड बहुमत मिळाले. तेव्हां आतां आपण स्थानभ्रष्ट होणार हें दिसून आल्यामुळेच याह्यासुरानें अमानुष हत्याकांड आरंभिलें. परिणाम मात्र असा झाला कीं ज्यांच्याविरुद्ध याह्यासुरानें हें हत्याकांड चालविलें होतें ते मुजिबुर रहमान विजयी झाले आणि याह्यासुराचा विनाश झाला. वादशहा खान म्हणतात कीं आतां पाकिस्तानच नष्ट झालें आहे. यापुढें कोणतेंही धर्माधिष्ठित राज्य टिकू नकणार नाही. असें वादशहा खानांचें म्हणणें आहे. तात्त्विक दृष्ट्या वादशहाखान प्रथमपासूनच पाकिस्तानच्या स्थापनेविरुद्ध होते. परंतु आपसांत दुही नको म्हणून त्यांनी बंडाळी न करतां पाकिस्तान सरकारशीं शक्य तों जुळतें घेतलें. परंतु द्वेषमूलक धोरणामुळे पाकिस्तान मागासलेला राहिला. वादशहा खानांचे पुत्र श्री. वली खान हे तेथील नॅशनल अवामी पार्टीचे नेते आहेत. आतां ही पार्टी सरसावून पुढें येत आहे, व पाकिस्ताननें आपलें द्वेषमूलक धोरण सोडून रचनात्मक लोकशाहीची स्थापना करावी यासाठीं ते प्रयत्नशील आहेत. श्री. वली खान यांना त्यांच्या पिताजीचें (वादशहा खान यांचें) जोरदार पाठवळ आहे. त्यामुळे त्यांच्या प्रयत्नांना यश येऊन भारत-पाक संबंध लवकरच सुधारतील अशी आशा वाटते.

श्रीसाईकीर्तनमाला

पुष्प २ रें (पुढें चालू)
(ह. भ. प. द. दि. परचुरे)

(अंजनीगीत—धुमाळी)

या परि बाबा शिरडी आले । भक्तवृंद सारंग वाढले ।

भकरंदातें सेवुं लागले । साईचरणींच्या ॥

मागे सांगितल्याप्रमाणें साईबाबा शिर्डीला आल्यानंतर अनेक भक्तगण त्यांचे भोंवतीं जमून भुंग्यांप्रमाणें हंजी घालू लागले. भक्तांच्या परम सौख्याचें व निजविश्रांतीचें तें हक्काचें स्थान झालें.

(साकी) साईबाबा शिरडीग्रामीं येउनियां जों बसले ।

स्थान जणूं तें भक्तगणांना भूवैकुण्ठचि झालें ॥

भवदावानलतप्तां । देती साई जणुं अमृता ॥

वास्तविक शिरडी ही एक घाणेरडी उकिरड्यासारखी जागा परंतु बाबा येतांक्षणींच काय झालें पहा —

(चाल - धागा धागा)

या शिरडीचें भाग्य उदेलें । जेव्हां पासुन साई आले ॥ ध्रु. ॥

पवित्र त्यांच्या पदधूळीनें । पावन त्यांच्या वास्तव्यानें ।

धन्य त्यांचिया पुण्य कृतीनें । येथ उमटलीं साईपाउलें ॥ १ ॥

आले जे जे कोणीं येथें । शांति सुखाचा लाभ त्यांतें ।

चालवितो त्यां धरुनी हातें । साईमध्य हें स्थान जहालें ॥ २ ॥

शिरडीचे काशीराम शिंपी हे बाबांचे परमभक्त झाले. 'आचार्योपासन' या पदावर भाष्य करतांना ज्ञानोवा वर्णन करतात तशी स्थिति काशीरामाची झाली.

(ओवी) तैसें सबाह्य आपुलें । जेणें गुरूकुलीं वोपिलें ।

आपणपें केलें । भक्तीचें घर ॥

गुरूहू जिये देशीं । तो देशचि वसे मानसीं ।

विरहिणी कां जैशी । वल्लभातें ॥ —ज्ञानेश्वरी १३।३७४,७५.

काशीराम हे स्वकर्मरत राहूनच गुरूसेवा वा भगवत्सेवा करीत आणि असलीच सेवा भगवंताला अत्यंत प्रिय असले.

'स्वकर्मणा तमभ्यर्च्य सिद्धि विदति मानवः' । (भ. गी. १८।४७)

(आर्या) भगवत्परबुद्धीनें कर्म करावें सदैव आस्थेनें ।

पावे अपार तोषा जरि पुजिला देव कर्मकुसुमानें ॥

या प्रमाणें काशीराम हा श्रेष्ठ भक्त होता, यांत शंका नाही. परंतु आपण मिळविलेल्या द्रव्यांतील जितकें लागेल तितकें बाबांनी मुक्तहस्तानें घ्यावें असें काशीरामास वाटे.

(अंजनीगीत - धुमाळी)

काशिराम बाबां प्रति बोले । 'द्रव्य असे जें मी मिळवीलें ।

त्यांतून येई इच्छे आपुले । तें तें घ्या स्वामी"॥

परंतु या त्याच्या बोलण्यांत 'मी देणारा' अशी अहंकाराची सूक्ष्म छटा होती. शिष्यांमध्ये तिळा एवढाहि दोष असलेला सद्गुरूंना खपत नाही. तो राहूं नये म्हणून सद्गुरू माउलीसारखे जपत असतात.

(ओवी) शरणागताची वाहे चिंता । तो एक सद्गुरू दाता ।

जैसें बालक वाढवी माता । नाना यत्नें करोनी ॥

म्हणोनि सद्गुरूचें भजन । जयासी घडेल तोचि धन्य ।

सद्गुरूवीण समाधान । होणार नाही ॥

भगवंत सांगतात —

'अथ चेत्त्वमहंकारान्न श्रोष्यसि विनश्यसि ।' अ. गी. १८।५८.

याचें कारण नारदमुनि आपल्या भक्तिमूत्रांत असें सांगतात कीं —

अभिमानद्वेषित्वात् दैन्यप्रियत्वात् च ।

म्हणून बाबा काशीरामाकडून कधींच कांहीं घेत नसत. जर कांहीं घेतलें तर त्याच्या अहंकार बुद्धीला उत्तेजन दिल्यासारखें होईल हें जाणूनच बाबा त्याचें द्रव्य घेत नसत. परंतु 'अहंकाराचें बर खाली' या न्यायातें काशीरामाची सांपत्तिक स्थिति लक्षकरून खालावली. त्याचें स्वतःचेंच भागण्याची पंचाईत झाली. तेव्हां मग बाबांना 'पैसे घ्या' असें तो कुठून म्हणणार? पण असें झाल्यावर मात्र बाबांनी रोज पैसे मागण्याचा सपाटा लावला, व कधीं कधीं काशीरामकडे नसेल तर 'कुणाकडून मागून आणून दे' असें बाबा त्यास म्हणत. काशीराम द्विविधतापानें पोळला व त्यांत त्याच्या अभिमान जळून खाक झाला. त्याला पटलें कीं —

श्लोक— अनंत हस्ते कमलावरानें । देतां किती घेशिल दो करानें ।

नेईल जेव्हां तितुवया करानें । तेव्हां किती रक्षिसि दो करानें ॥

ओवी— काशीरामाचें द्रव्य संपतां । बाबा म्हणती 'देरे आतां' ।

तेणें अतिशय उद्विग्नता । चित्तीं पावे ॥

परंतु त्या नंतर —

'मी दाता' हा भ्रम निरसतां । अनुतापें मन प्रक्षाळितां ।

हृदयीं बाणली निरहंकारता । संतोष तेणें पावला ॥

या प्रमाणें काशीराम निरभिमान झाल्यावर त्याची परिस्थिति सुधारली.

मग बाबांनी आपल्याकडे मागावें व आपण त्यांना द्यावें अशी इच्छा समूळ नाहीशी झाली. आपण काय देणार नि काय घेणार? अनंत हातांच्या या परमात्म्यापुढें आपलें देणें घेणें किती क्षुल्लक?

साईबाबांनी त्याला सांगितलें —

॥ पव ॥ (राग - वसन्त, ताल - त्रिताल)

अरे कौन किसीका खाता है । वह राम सभीको देता है ।

कौन उसीसम दाता है ? ॥ धृ० ॥

चींटीको कन, हाथी को मन । दाता सबके रामप्रभू हैं ॥ १ ॥

(कन - कणभर; मन - मणभर)

बाबांना जे जे अन्य शरण गेले त्यांना बाबांनी मुख्यतः दोन गोष्टींचा उपदेश केला. ह्या दोन गोष्टी म्हणजे 'श्रद्धा व सवूरी' होत. कोठें तरी श्रद्धा हवी. त्या शिवाय मनुष्य हा मनुष्यपणानें जगू शकत नाही. समर्थ मांगतात —

एक गुरु, एक देव । कोठें तरी असावा सद्भाव ॥

प्रत्येक माणसाचें व्यक्तित्व किंवा वैशिष्ट्य त्याच्या निरनिराळ्या श्रद्धांत असतें. म्हणून भगवान् यथार्थपणें म्हणतात, —

'श्रद्धामयोऽयं पुरुषः यो यच्छ्रद्धः स एव सः । भ. गी. १७।३

साईबाबा म्हणतात —

जो मजलागीं अनन्य शरण । विश्वासयुक्त करी मद्भजन ।

माझें चिंतन माझें स्मरण । त्याचें उद्धरण ब्रीद माझें ॥

खरोखर सद्गुरु हा भगवंता सारखा

'अहं त्वा सर्वपापेभ्यो मोक्षयिष्यामि मा शुचः'

असे खंबीर आश्वासन देणाराच हवा. साईबाबा असे होते. ते मांगतात. —

तुम्ही कोणी कुठेही असा । भावें मजपुढें पसरितां पसा ।

मी तुमच्या भावासरिसा । रात्रं दिसा उभाच ॥

भगवान् - म्हणतात —

श्रद्धावान् लभते ज्ञानं'. याच्या उलट संशयात्मा विनश्यति'.

रामेश्वरच्या एका माणसाला समुद्र उल्लंघून पलीकडे लंकेला जायचे होते. रामेश्वराला सुग्रीव होता, त्याला या गृहस्थानें विचारलें. सुग्रीवानें एका पानावर 'श्रीराम' अशीं अक्षरें लिहिली. मग तें पान गृहस्थाच्या उपरण्यांत बांधून त्याला सांगितलें, "हें असेंच घेऊन तुम्ही समुद्रावरून चालत जा. तुम्हाला कांहीं धास्ती नाही. परंतु पलीकडे गेल्यावर मात्र हें पान न बघतां समुद्रांत सोडून द्या". गृहस्थानें विश्वास ठेवला व चालू लागला. तों काय आश्चर्य ! दगडाच्या पुलावरून जालेल्या सारखें त्याला वाटू लागलें. पण अर्धी वाट चालल्यावर त्याच्या मनांत

विचार आला कीं, सुग्रीवानें या पानावर असा कोणता मंत्र लिहिला आहे कीं ज्याच्या प्रभावानें मला समुद्र तरून जातां येतें. काय आहे तें पहावें. म्हणून उपरणें सोडून पाहिलें. तों पानावर 'श्रीराम' ही अक्षरें दिसली. तो म्हणाला 'हातिच्या, एवढेंच का सुग्रीवानें मला लिहून दिलें ? हुं ; यांत काय मोठेसें आहे ?' असा विचार मनांत येतांच तो समुद्रांत बुडून मेलाला. हा अश्रद्धेचा परिणाम.

विषय महत्त्वाचा असल्यामुळे आणखी एक उदाहरण सांगतां. महाभारतांत तोल गोष्ट आहे. उत्तंगऋषि हा श्रीकृष्णाचा बालमित्र होता. भारतीय युद्धानंतर श्रीकृष्ण कुक्षेत्रावरून द्वारकेस परत जात असतांना त्यांना वाटेत उत्तंग भेटला. कुक्षेत्रावरील हाहाकार एकून व श्रीकृष्णांनी त्यांत काय भाग घेतला हें ऐकून तो श्रीकृष्णांना शाप द्यावयास निघाला. पण श्रीकृष्णांनी आपलें अवतार कार्य त्यास समजावून दिलें व आपलें विश्वरूप दाखविलें. तेव्हां उत्तंग शांत झाला. श्रीकृष्ण म्हणाले, "मित्रा, मी तुला वर देऊं इच्छितों. तुला काय हवें तें माग." उत्तंग म्हणाला, "कृष्णा, तुझें विश्वरूप दर्शन मला दाखविलेंस, यापेक्षां अधिक वर कोणता ?" तरी कृष्णांनी आग्रह केल्यामुळे उत्तंग म्हणाला, "मला कुठेंहि तहान लागली असतां प्यावयास पाणी मिळावें." श्रीकृष्ण म्हणाले 'तथास्तु'. पुढें गेल्यावर उत्तंगाला तहान लागली. तोंच एक निषाद आपल्या कुव्यांसह त्याच्या समोर आला व आपल्या चामड्याच्या पिशवीतलें पाणी देऊं लागला. परंतु उत्तंग तें घेण्यास तयार होईना. तें पाहतांच निषाद तिथल्या तिथें अदृश्य झाला. उत्तंग मनांत चरकला व म्हणाला "हा सामान्य निषाद नव्हे. मी त्याला ओळखलें नाहीं व त्याच्या जवळचें पाणी घेण्याचें नाकारलें, ही माझी चूक झाली. माझें ज्ञान व्यर्थ ठरलें." इतक्यांत श्रीकृष्ण तेथें आले. त्यांना पाहून उत्तंग म्हणाला, "श्रीकृष्णा, तूं माझी परीक्षा पाहिलीस. पण मी त्या परीक्षेत उतरलों नाहीं." श्रीकृष्ण म्हणाले, "अरे, तो इंद्र तुझ्याकडे पाण्याच्या रूपानें अमृत घेऊन आला होता. माझ्यावर विश्वास ठेऊन तें घेतलें असतेंस तर अमर झाला असतास. असो. दैव तुझें."

शिरडीच्या काशीरामाची मात्र आतां साईबाबांवर अनन्य श्रद्धा जडली होती. तो म्हणत असे. —

(दिडी) भाग्य आम्हां हें लाधलें महान। पदों तुमच्या नत जाहलों अनन्य।

तुम्ही माझा म्हणतसा ज्या कुणाही। त्यासि भय चिन्ता राहिलीच नाहीं ॥

काशीरामाला याचा प्रत्यय लवकरच आला. एकदां तो वाटेनें जात असतां त्याला चोरांनी गांठलें व बेदम मारण्यास सुरुवात केली. तों इकडे शिरडीस साईबाबा मोठमोठ्यानें आक्रोश करूं लागले. द्रौपदीवर किंवा पांडवांवर जेव्हां संकटें आलीं त्यावेळीं श्रीकृष्ण द्वारकेत असेच अस्वस्थ होत असत.

पंत म्हणतात — (आर्यार्ध) अहिवरलास्यपदुप्रभु करुणोक्ते द्वारकेत गहिवरला।

प्रभू तारणारा असल्यावर मारणाऱ्यांचे काय चालणार ? काशीरामाने त्या परिस्थितीत बाबांना आर्त हांक मारली. त्या दरोवर त्याच्या अंगात दहा हत्तींचे बळ आले, व त्यानेच चोरांना उलट मारून पिटाळून लावले. तो बेशुद्ध झाला. पण साईकृपेने प्राणसंकटांतून वाचला. कवीरांनी तीनशे वर्षांपूर्वी 'साईया' बटल म्हटले होते—

(दोहा) जाके राखे साइयां, मारि न सक्के कोय ।

बाल न बांका करि सके, जो जग बैरी होय ॥

काशीराम शुद्धीवर आल्यानंतर त्याच्या मनात हाच विचार आला.

(श्लोक) प्राणान्त आज बहुधा मम व्हावयाचा ।

त्यांतून मी निभवलं; दिन सोनियाचा ॥

हा साइनीं निजकृपे मज दाखवीला ।

ऐसें वक्षोनि स्वमनीं गुरु आठवीला ॥

बाबांच्या आठवणीने त्याला गहिवरून आले. त्या चौवां सशस्त्र चोरांपुढे माझे एकट्याचे काय चालले असते ? पण मग मी त्यांचा प्रतिकार कसा करू शकलों ? माझ्या अंगात एवढे बळ एकदम कोठून आले. निःसंशय बाबाच माझ्या पाठीशी येऊन उभे राहिले. माझ्या सद्गुरूंची थोरवी काय वर्णावी ? —

पद (राग - केदार, ताल - विताल)

ज्यासि म्हणती 'हा माझा' साई । भवभय त्यासि कदापिहि नाही ॥

होइल त्यास अपाय कुठोनी । जो नत झाला सद्गुरूपार्यी ॥ १ ॥

साईबाबांचा दुसरा शब्द 'सबूरी'. तोहि परमार्थात फार महत्वाचा आहे. अनेक जन्मांचा मल धुतला जाऊन चित्त शुद्ध होऊन ते परमार्थाकडे लागणे एका दिवसाचे, किंबहुना, एका जन्माचेहि काम नव्हे. अत्यंत ज्ञानी अशा माणसालाहि अनेक जन्मानंतर परमार्थ सिद्धि मिळते.

'बहूनां जन्मनामन्ते ज्ञानवान् मां प्रपद्यते' ।

तुकाराम महाराजहि सांगतात—

'तुका म्हणे येथे न चले तांतडी । प्राप्त काल घडी आल्या विना' ॥

एकादा मल्ल हाताच्या आघाताने मोठा दगड फोडतो. परंतु तो दगड शेवटच्या एका आघाताने फोडला जातो असे नव्हे, तर त्याच्या आधीच्या सगळ्या आघातांची शक्ति त्या कामी लागलेली असते. विहीर खणतां खणतां कुदळीच्या एकाद्या घावाने झरा लागतो. परंतु आधीचे सगळे घाव त्याला कारण होत असतात. अपक्व फळ आडीत घातले तरी पिकत नाही. उलट परिपक्व फळ देठापासून आपोआप गळून पडते. साईबाबांकडे एक मनष्य आला. त्याच्या खिशात कुकर्माने मिळविलेले २५० रु. होते. तो बाबांकडे तगादा लावीत होता की 'मला ब्रह्म दाखवा.' पण बाबांच्या 'द्वारकामार्ग' (मशिदीत) दिव्यासाठी

तेल आणायला दोन आणे मुळां बायला ती तयार झाला नाही. बावांनी त्याला शिब्या देऊन बाहेर काढले. भगवन् प्रेमाचा अधिकार राजा-प्रजा दोघांनाहि सारखाच आहे. पण केव्हां ? कधीच म्हणतात —

(दोहा) प्रेम न बाडी उपजे, प्रेम न हाट विकाम ।

राजा परजा जेहि रुचे, सीस वेड लह जाय ॥

पण एवढ्यामाठी सवरी पाहिजे. जनक व समर्थ दोघांनाहि अगदी बाल-वर्णीच आत्मज्ञानाची ओढ लागली. पण त्या वयांत ते अधिकारी नव्हते, म्हणून सनत्सुजातांनी जनकाला व श्रेष्ठोनी समर्थाना ते ज्ञान त्या वेळी दिले नाही. श्रीराम व श्रीकृष्ण दोघांहि आपापल्या मानांपुढे आठ वर्षांचे होऊन प्रकटले, परंतु कौसल्येने व देवकीने सांगितले की "छे छे, तूं बाळरूपानेच आमच्या उदरा बाहेर ये. तुझ्या लहानपणाच्या लीलांचे सगळे रोहले आम्हाला हवेत. गर्भारपण व बाळंतपण यांचे काण्ट आम्ही असे आनंदाने सांगले तसेच तुला बाळविण्याचे कष्टहि आम्ही आनंदाने सांगू" हे जे सांगितले हृदय तेंच संतांचे असते. आपल्या भक्ताला वाढवून मोठा करावा. नव्हे तो आपल्याहूनहि मोठा व्हावा, अशी माते प्रमाणे संतांचीहि दृष्टी असते. हा भाव लक्षांत घेऊन महाराज प्रथम पद्यांत म्हणतात —

(भैरवी) तुम्ही संत सायबाप कुधावंत ।

निवडणुका संपल्या. पुढें — ?

(विनोदी चण्म्यांतून निरीक्षण)

लेखक :- द. शं. टिपणीस.

शिमगा हा होळी हा सण हिंदूंना अति प्रिय आहे. अध्यात्माचा पाठिंबा व मानसशास्त्र यांवर तो आधारित आहे. होळी साजरी करतांना हिंदूंचा उत्साह उतास जातो. कोंडलेली वाफ ठराविक मर्यादित वाहेर जाऊ दिली नाही तर ती उफाळून बाहेर येते व नुकसान करते. माणूस कितीही सुसंस्कृत व शिक्षित असला तरी त्याच्यातील मूळचा रानटीपणा पूर्णपणे गेल्या नसतो. संयमानें तो ताब्यांत ठेवलेला असतो एवढेच. ज्या भावना उघडपणें व्यक्त करणें अश्लील व गलिच्छ समजलें जातें त्यांना वर्षाकाठीं एक दोन दिवस समाजास घातक न होईल अशा प्रकारें वाव देऊन माणसांचीं मने मोकळीं करणें, चार दिवस जीवाची हौस करणे हा शिमग्याचा उद्देश आहे. इंद्रिये केवळ कोंडल्यानें ताब्यांत येत नाहीत तर मधून मधून त्यांचे भोग त्यांना मर्यादित स्वरूपांत दिल्यानें तीं ताब्यांत ठेवणें सोपें जातें असें अध्यात्मही सांगतें. हा जसा हिंदूंचा धार्मिक शिमगा तसाच आणखी एक राजकीय शिमगा म्हणून सण आहे. तो दर वर्षी येत नाही. साधारणपणें पांच वर्षांनीं येत असतो, हा निरनिराळ्या स्थळीं व निरनिराळ्या काळीं साजरा केला जातो, या शिमग्याला निवडणूक मोहीम म्हणतात. या शिमग्यामुळें लोकशाहीचा जन्म होतो; नव्हे, निळा जन्म देण्यासाठीं हा साजरा केला जातो. आपल्या शिमग्यांत रंग, मानी व पाणी लागते तर या शिमग्यांत पाण्यासारखा पैसा फेकावा लागतो. दोन्हीही सणांत एकमेकांवर चिखल फेक करण्यांत येते. एकांत प्रत्यक्षांत तर दुसऱ्यांत शाब्दिक. दोन्ही सणांत धुळीचा भरपूर उपयोग केला जातो. एकांत अंगावर फेकण्यासाठीं व दुसऱ्यांत डोळ्यांत टाकण्यासाठीं. अश्लीलपणांत पहिला जास्त असला तरी दुसरा सध्या भाषणाच्या वेष्टनांतून असभ्यपणा व्यक्त करण्यांत अगदींच मार्गे नसतो. एकांत दुसऱ्याच्या जन्मस्थानाबद्दल वाटेल तें वद्दकतात तर दुसऱ्यांत विरोधी पक्षाच्या जन्मस्थानाचा शोध लावून टीका केली जाते. दोन्ही शिमगे कोणाच्यातरी नांवानें साजरे होत असतात. फरक एवढाच कीं दुसऱ्यांत सण संपल्यावर पडणारा (उमेदवार) कोणाच्या तरी नावानें तो साजरा करतो. दुसऱ्यांत दादा, मवाली, हातभट्टी-वाले यांना भलताच भाव येतो. हे लोक मताची मक्तेदारी करून भलतीच कमाई करतात असें म्हणतात. हरितक्रांतीचा एक परिणाम म्हणून की काय निवडणुकीच्या मोसमांत आश्वासनांचें इतकें पीक येतें कीं तें साठवायला जाण नसल्यामुळें आश्वासनांची मोफत खोरात करण्यांत येते. या मोसमांतील दुसरें पीक म्हणजे बोलघेवड्यांचें. होळी शिमग्यांत मुख्यवाद्य शंखध्वनी. निवडणूक

शिमग्यात शंख मात्र नसतो, पण या शिमग्यांतील वाद्य म्हणजे चोराच्या उलट्या-व त्याही शिमगा संपल्यावर पडेल उमेदवार ठोकतात. शाईत लबाडी, मत पत्रिका भेळवाल्याकडे, मतपेट्या खाडीच्या काठी, पैसे चारले-खाल्ले, (जणू कांहीं विरुद्ध पक्ष उपाशीच होता.) वगैरे 'उलट्या' चालू असतात. दांत कोरून पोट भरावे म्हणून कांहींतरी उकरून काढून कोर्टात जाण्याच्या व मोर्चा काढण्याच्या धमक्या चार दिवस धुमसत राहतात व होळी जशी पंचमीपर्यंत धुमसत राहून विजते तशी ही मोहीम सर्व आघाडीवर शांत होते. धार्मिक शिमग्यांत पत्रिकेला अजिवात स्थान नसतं तर या शिमग्यांत पत्रिकेला अति महत्त्व असतं. दोन्ही प्रकारे उभे राहताना व निवडून येताना. लग्नाच्या पत्रिका पाकिटांत ठेवतात तर या पत्रिका पेट्यांतून ठेवतात.

निवडणुकीच्या मोहिमेंत काय जादू आहे पहा. या रिंगणांत उतरण्यापूर्वी कित्येकांचे खिसे रिकामे असतात, पण ते बाहेर येतात ते भरलेल्या खिशानीं. निवडून आल्यावर कित्येकांची गरीबी हटली जाऊन ते इमले व मोटारीचे धनी होतात. निवडणुकीतील या यक्षकांडीमुळे तिकिटाची रस्सीखेच होते कीं काय न कळे ! 'गरिबी हटाओ' साठीं रामदाण इलाज म्हणजे निवडणुकीला उभे राहणे व निवडून येणे. गरिबी हटाओच्या टाहोंत "धन राशि जातां —" याकडे दुर्लक्ष न होईल तर वरें. निवडणूक दिवस जसजसा जवळ येऊं लागतो तस-तसा निवडणूक मोहिमेचा ताप (election fever) इतका वाढत जातो कीं त्यामुळे इतरांना ताप होऊं लागतो. भोंग्यांचें भो-भो, घोषणांच्या किकाळ्या, सभा उधळणे, मारामान्या, उमेदवार नाहीसा होणे वगैरे गोष्टी वडूं लागतात. माणसाला खऱ्यापेक्षां खोटे लौकर पटनें व आवडते. स्वतः खेरीज इतरांची निंदा ऐकण्यांत आनंद वाटतो. मृगजळाच्या पाण्यानें तहान भागावी तसें आश्वास-नानें समाधान होणें, 'दाम करी काम,' प्रेमांत, युद्धांत व निवडणुकींत सर्व कांहीं चांगले वगैरे मानवी स्वभावाच्या मानस शास्त्राचा आधार या शिमग्याला असतो. भारतांत नक्त्याच मार्च महिन्यांत विधानसभा निवडणुका झाल्या. त्यांतील, विशेषतः महाराष्ट्रांतील, काहीं वाचलेल्या, काहीं ऐकलेल्या व काहीं स्फुरलेल्या गमती जमतीचा आढावा घेऊन त्यांतून लोकशाही व मानव या संबंधीं कांहीं शोध बोध मिळतो कीं काय हें अजमावण्याचा प्रयत्न करीत आहें.

प्रवास करतांना अगोदर तिकीट वाढावें लागतें. निवडणुकीला उभे राहण्या साठींही तिकीट काढावें लागतें. अर्थात तें पक्षाचें असतें. कांहीं विनातिकीट प्रवास करूं इच्छितात. पण पुष्कळ वेळां त्यांची स्थिति केविलवाणी होते. यदा कदाचित ते जिकले व कोणत्याच पक्षाला निर्णायक बहुमत न मिळालें तर मग मात्र या अपक्षांना भलताच भाव व महत्त्व प्राप्त होतें. अशा वेळीं दोन चार अपक्ष इतर पक्षांचीं पारडीं सहज फिरवूं शकतात. धैर्यानें विना तिकीट प्रवास करणारे

अर्थात् थोडेच. वाजीप्रभूप्रमाणें ते एकाकी लढत देतात. लहान मुलांना जसा पांगुळ गाड्याचा आधार तसा बहुसंख्य उमेदवारांना पक्षाचा आधार लागतो. म्हणून जो पक्ष हमखास विजयी होईल त्याचा आधार घेण्यासाठी, त्याचें तिकीट मिळविण्यासाठी, ते प्रयत्न करीत असतात. यावेळीं तर तिकीट मिळविण्यासाठी कैक धडपडत होते, त्यांतील काहीं धड राहिले व काहीं पडले. राष्ट्रच नव्हे तर जगकल्याणासाठी अहोरात्र कष्ट करण्याचे व्रत घेतलेल्या आमच्या महाराष्ट्रीय श्रेष्ठींचा तांडा एका मंत्र्याच्या बंगल्यासमोर गर्दी करून तिकिटासाठी हात पसरतांना पाहिला, अशा आशयाचें एक छाया चित्र वर्तमान पत्रांत प्रसिद्ध झालें होते. आणि मनाला नवल त्या पैक्षां जास्त विषाद वाटला. माळी आंवे काढीत असतां लहान मुलांनीं घोळक्यानें जमून “मला द्या, मला द्या” म्हणून एकच गिल्ला केलेला पाहून मुलांबद्दल कौतुक व मौज वाटते परंतु वरील दृश्य पाहून मनाची केविलवाणी स्थिति झाली. वाटलें कीं शिवतीर्थ वा शिवशक्ति येथील प्रचंड सभेंत श्रीशिवछत्रपतींचा जयजयकार करणाऱ्या श्रेष्ठींनीं आज शिवप्रभूनें तेवत ठेवलेली महाराष्ट्र धर्माची ज्योत झाकून स्वार्थापायी सत्ता व पैसा यासाठीं ढकलाढकली करीत राहावें ना ? नशीब कीं अजून बहुसंख्य मतदार स्वतंत्रबुद्धीचे झालेले नाहीत. नाहीतर, दुसऱ्या महायुद्धांत आपल्या असामान्य मुत्सद्देगिरीच्या जोरावर इंग्लंडला विजय व जीवदान मिळवून देणाऱ्या आपल्या प्रिय नेत्याला—बचिलला—युद्धानंतर झालेल्या निवडणुकींत युद्ध जिंकले म्हणून उदो उदो न करतां तेथील मतदारांनीं सपणेल पाडलें. तशी या तिकीट स्पर्धेतील उमेदवारांची स्थिति झाली असती. स्वतंत्र बुद्धीच्या मतदारांत किती सामर्थ्य असते याचें हें उदाहरण आहे. स्वतंत्र बुद्धीच्या मतदाराला राजकारणांत कशाला केव्हां व कोठें मर्यादा घालावी हें चांगलें समजतें. असे मतदार जेव्हां निर्माण होतील तेव्हांच खरें प्रतिनिधित्व येईल व तेव्हांच खरी लोकशाही स्थापन होईल.

एका मतदार संघांत एक मोठी गंमत झाली. प्रचारासाठीं नानासाधनें वापरतात. एकानें शक्कल काढली. प्रचारासाठीं गाईचा उपयोग करण्यांत आला. गाईच्या दोन्हीबाजूंस पोटावर ‘मला मत द्या’ असें मोठ्या अक्षरांत लिहून सोडून देण्यांत आली. गाय फिरे, प्रचार होई, लोक गंमत करीत. हसत खेळत हिंदी प्रमाणें हा हसत खेळत प्रचार होता. हें पाहून दुसऱ्या एकानें गाढव सोडून दिले, तिसऱ्यानें बैल सोडला. झालें, बैल—गाढवाचा गोंधळ सुरू झाला. एक म्हातारी म्हणाली “काय बाई नवलतरी, आजकाल जनावरेंही मतं मागणाला लागली. आतां काय करायचें ? माणसाला मत द्यायचें की जनावराला ?” दुसरा म्हणाला, “कोणालाही द्या. दोघे सारखेच” या प्रचाराला विरोध झाल्यामुळे तो बंद करण्यांत आला. पंगू लोकांना पाठीवरून, आजारी माणसास धरून,

जखळड म्हाताऱ्याला आधार देऊन मतदान केंद्रावर आणण्यांत आले व त्यांनीं मतदान केलें. कौतुकास्पद. पण पंगूनाही गिरी उल्लंघन करावयास लावणारा त्यांचा परमेश्वर कोण ? हक्काची तोत्र जाणीव ? कीं एका मताला इतके — ही भाषा ? ज्यांचें त्याला ठावें, आषण काय सांगावें ? अलीकडील निवडणुकींचा विशेष म्हणजे सगळा कारभार गुपचूप. कारण गुप्त मतदान पद्धतीनुसार निवडणुका होतात. मतदान केंद्रावर कशी अगदीं शांतता — जशी स्म-वत्. अधिकारी, पोलीस, मतदार सगळ्यांचें चेहरे तसेच. मतदानाला गाजावाजा न करतां गुपचूप जायचें, रांगेत गुपचूप उभें राहायचें, गुपचूप मतदान करायचें, व हळूच धरें परतायचें. मतदान केंद्राकडे पाहिल्यावर असें वाटायचें कीं येथें कांहीं तरी भयंकर घडलें असावें. आणखी एक अनुभव. मत मागायला आलेल्यांनींही हें गुपचूप पाळलें. स्वयंसेवक काडें घेऊन येत. 'हे तुमचे. — उभे आहेत, बघा, द्या' असें कांहींसे पुटपुटत. पोस्टमन प्रमाणें काडें देऊन जात. असें कां असावें ?

कदाचित आपल्या पक्षाचें भवितव्य आधींच जाणल्यामुळें तर ते उदासीन झाले नसतील ना ! मतदान आनंदानें व उत्साहानें व्हावें कीं गंभीर चेहऱ्यानें व्हावें ? मतदान झाल्यावर संध्याकाळीं अमुक मतदान झालें असें ऐकल्यावर समजायचें कीं आपल्या गांवाकडे पाहून समजायचें ? दिवसभर गांवात कोठेही काहीहीं उत्साह दिसावयाचा नाही. निवडणुकीतील उत्साह, आनंद, उकळचा सगळ्या कशा हिरावून घेतल्या सारखे झालें आहे. मतदानाच्या दिवशीं सळसळणारा जिवंतपणा नाहीच कसा ! नाहीतर पूर्वी ?

निवडणुकीचा दिवस म्हणजे जणूं कुंभमेळ्याची पर्वणीच. जाहीर सुट्टी, पोरावाळांना, तरुणांना (त्या वेळीं तरुणी औषधा पुरत्याच). म्हाताऱ्या कोताऱ्याना कोण ऊत यायचा ! मतदान केंद्राजवळच निरनिराळ्या पक्षांची निशाणे व फलक यामुळें दिसणारी रंगीबेरंगी धरटी (बुथ) व तेथें सळसळणारें उत्साहाचें वातावरण, स्वयंसेवकांची धांदल, घोषणा, आरडा ओरडा सगळे कसें कैफ आणणारे. पण आता याड्यांच्या व तामांच्या नियमामुळें सगळे गेले. ऐन वेळीं मतमिळविण्यासाठीं जी हिंमत व अक्कल हुपारी दाखविली जाई ती पाहून मन थक्क होई. वातगी दाखल पहा. मतदानाच्या दिवशीं यादींतील कोण मतदार परलोकाला गेले याची यादी स्वयंसेवकांजवळ असे. दुसरे कांही स्वयंसेवक अशा विचारांच्या लोकांचें कार्य अर्धवट राहूं नये म्हणून भूतदयेनें प्रेरित होऊन त्यांचें कार्य करायला तयार असत. जेवणानंतर दुपारच्या सुस्तीच्या वेळीं परलोकांत गेलेल्या मतदारांचे कार्य या मृत्युलोकांत कोणी तरी उरकून मोकळा होत असे. एकदां तर मोठी मजा झाली. एक ओळखीचे गृहस्थ चार वाजले तरी मतदानास आले नाहीत. कां नाही याचा शोध सुरू झाला. मतदान बंद

होण्यास अर्धातास असतांना वातमी आली कीं चार वाजतां हे गृहस्थ हृदय विकाराच्या झटक्यानें परलोकीं गेले. कुणाचें कुणावाचून जगांत अडत नसतें. ते गेले तर गेले, पण हे तर होते ना ? मतदान बंद होण्याच्या आधीं पंधरा मिनिटे कोणीतरी त्यांचें कार्य उरकून बिचाऱ्याच्या आत्म्याला शांति दिली. ४-४५ वाजतां मतदान करणारा ४ वाजतां मरतो कसा हें अधिकाऱ्यांच्या डोक्यांत न शिरल्यामुळें पुढील यात्रेस परवानगी मिळण्यांत थोडा वांधा आला हें निराळे. आणखी एक कथा. मतदान बंद होण्यापूर्वी १-११ तास आधीं गिरण्या सुटत. निरनिराळे पक्ष आपापले मतदार टूक मध्ये भरून आणीत. मत-केंद्रावर दोन दोन चार चार खच्चून भरलेले टूक एकाच वेळीं येत. सगळे उतरले कीं दरवाज्यापाशीं एकच झुंबड उडे. कोण कोणत्या पक्षाचे हे ओळखणें कठीण. त्यावेळचे गिरणवावू आंगठे वहादूर. हे सगळें विरुक्षण (election) कां व कशासाठीं वगैरे कांहीं त्यांना समजत नसे. कोणीहि सांगावे 'द्या यांना फुली ठेवून,' कीं ते द्यायचे. विचारे गर्दी आरडा ओरडा यांनी भांबावत बावचळत. याच गर्दीत डल्लामारू स्वयंसेवक घुसत व दिसेल त्याचा अक्षरशः दंड पकडून आपल्या वूथवर आणत, कार्ड देत, कोठें फुली करायची तें पडवत व धरून नेऊन मतदेण्याच्या जागीं आंत ढकलून देत. या फोडाफोडीमुळें मागून बाचावाची व ढकलाढकली होई. जयघोष होई. काय तें दृश्य ! आ हा हा ! पण देवा, आतां नाहीं रे ते कोणास पहावयास मिळणार ! पानपतच्या भाऊगर्दीत पराक्रम गात्रविणारे ते वीर गेले. क्रिकेटच्या मॅच प्रमाणें शेवटच्याक्षणीं येणारी ती मजा, ती स्फूर्ती, तो उत्साह, तें टोप्या गंडेच्या फेकणें, छत्या उंचावणें, चपला उडविणें, नाचणें, वागडणें, गेली गेली ती मजा ! हाय ! ते हि नो दिवसा; गता ! असें होतें पूर्वी. आतां सगळेंच न्यारं.

निवडणुका झाल्या, आल्या व गेल्या. लोकशाहीच्या दृष्टीनें निवडणुकीचें निरीक्षण केल्यास मनांत कांहीं कूट प्रश्न येतात. समजा एकाचा मतदार संघांत ६० टक्के मतदान झालें. त्यांतील ४० टक्के सतें मिळवून एकादा उमेदवार निवडून आला. याचा अर्थ असाच नव्हे का कीं तो उमेदवार राहिलेल्या ६० टक्के म्हणजे बहुतांशी मतदारांचें प्रतिनिधित्व करीत नाहीं. मग लोकशाहीच्या दृष्टीनें हा उमेदवार खरें प्रतिनिधित्व करतो असें म्हणतां येईल का ? ६० टक्के मतदान झालें म्हणजे ४० टक्के उदासीन राहिले. कां ? आणि तें कावून टाकण्याचा प्रयत्न होतो का ? दुसरें असें कीं मला मिळालेल्या मतपत्रिकेत पांच उमेदवारांची नांवें असलीं व त्यांतील एकही मला पसंत नसला, मग मी काय करावें ? माझा हक्क वुडवून तसेंच घरीं परतावें कीं निरुपायानें कोणावर तरी फुली ठोकावी ? होकाराबरोबर नकार नोंदविण्याची कांहीं सोय आहे काय ? नसेल तर हें सर्व लोक शाहीच्या चौकटीत बसूं शकेल काय ? वुद्धीचा

निर्देशांक (I. Q.) ठरवतांना होकार नकार यांच्या वजावाकीने गुण देतात तशी कांहीं पद्धति अवलंबिता येईल का ? या निवडणुकींत असें दिसून आले कीं अमुक जमातीला २० वर्षांत प्रतिनिधित्व मिळालें नाहीं म्हणून त्या जमातीतील उमेदवार उभे करण्यांत आले. यामुळे अशा मतदार संघातून जातीय दृष्टिकोनांतून मतदान झालें असें कांहींचे म्हणणे आहे. हें खरें असेल तर ही गोष्ट लोकशाहीमध्ये वसू शकते का ? विधान सभेतील प्रतिनिधित्व जमातीचें असावें कीं विशिष्ट लोकसंख्या असलेल्या भागाचें असावें ? आणखी एक गोष्ट अशी कीं अलिकडील निवडणुका लढवण्यास भरपूर पैसा खर्च करावा लागतो. गरीब उमेदवाराला एवढा खर्च करतां येईल काय ? नसेल तर मग गरीब जनतेचें प्रतिनिधित्व पैसेवाल्यानेच करावें असें होईल. लोकशाही दृष्टिकोनांतून हे कूट-प्रश्न सोडविले पाहिजेत.

भारतरत्न इंदिरागांधीजी

लेखक :- श्री. सच्चिदानंद केशवराव दाणी बी. ए. (ऑनर्स)

श्रीमती इंदिरा गांधी यांनी भारत संघराष्ट्राचे प्रधानपद खरोखर विराजमान केले. त्यांनी भारत शासनपद्धतीचा अथ पासून इति पर्यंत, आपल्या प्रेमळ वडिलांच्या मार्गदर्शनाने अभ्यास केला. त्या लहानपणापासून विद्याव्यासंगी आहेत. प्रत्येक गोष्टीचा कलमवार अभ्यास करणे त्यांच्या अंगवळणीच पडले आहे. मान्यवर श्री. जवाहरलाल नेहरू हे त्यांचे वडील. श्री. नेहरूंनी भारत स्वातंत्र्य चळवळीत जिवाभावाने महात्मा गांधींना मदत केली. श्रीमती इंदिरा गांधींचे आजोबा, पंडित मोतीलाल नेहरू, यांनी स्वातंत्र्य चळवळीला उदारहस्ताने साहाय्य करून राष्ट्रहितास बळकटी आणिली.

ब्रिटिशांच्या आमदानीत भारताला इ. स. १९४७ साली १५ ऑगस्टला स्वातंत्र्य मिळाले. त्याच वेळी पाकिस्तानचा जन्म झाला. आपण इस्लाम धर्माचे पुरस्कर्ते आहोत असे पाक स्वतःला म्हणवू लागले.

श्री. नेहरूजींच्या शासनकाळांत दोन मोठ्या आक्रमक संकटांचे निवारण करण्यासाठी श्री. नेहरूजींना अतिशय कष्ट करावे लागले. श्री. लालबहादुरांना अशाच एका संकटाला जागीने तोंड द्यावे लागले. पाकच्या जुलमी राजवटीतील बांगला देशाची भाषा (बंगाली) आणि संस्कृति पाकिस्तानी बांधवांपेक्षा भिन्न असल्यामुळे त्यांच्यात्यांच्यात खटके उडू लागले. बंगाल्यांनी पाक विधान सभेत प्रमुख जागा पटकाविल्यामुळे चिडून जावून पाकच्या हुकुमशहाने बांगलाचे प्रिय नेते शेख मुजिबुर रहमानांना तुरुंगात टाकले. त्वेषाने बांगलावर फौजी हल्ले चढविले. तेथील जनतेचा अमानुष छळ केला. पाक फौजेच्या गैरवर्तणुकीमुळे ९० लाख बांगला जनता भारतात आश्रयास आली. त्या नाराधम पाकने स्वधर्मीय बंगाली बंधूंचा छळ केला. दोनशे विद्वान आणि तीस लाखांवर निरपराध पुरुष, बायका व मुलांची सरसकट कत्तल केली, विटंबना केली आणि हाल हाल करून त्यांना जिवे मारिले. ह्या क्रूर कत्तलीचे किळसवाणे वर्णन वर्तमान पत्रांतून वेळोवेळी प्रसिद्ध होत होते.

शांतताप्रिय भारताची शांतता भंग करण्यासाठी आणि राज्यव्यवस्थेत विस्कळितपणा आणण्यासाठी दुष्ट हेतूने, नापाक पाकिस्तानने अमृतसर आणि इतर मुख्य भारतीय विमानतळांवर बाँब फेक केली. ह्या आक्रमणाचा शेवट पाकच्या पराजयात झाला. त्यांचा वाईट हेतु सफल झाला नाही. त्यांना भारताची माफी मागवी लागली, त्यांची जगात फटफजिती झाली.

भारतीय जवानांनी पाकशत्रूंचे हल्ले परतविले. शौर्याने लढा दिला. हुकुमाप्रमाणे शत्रुपक्षाकडील मनुष्यहानि कमी प्रमाणात केली. शत्रूंनी मोडतोड केलेले पूल परत दुरुस्त केले; खाचखळम्यांतून हिंडावे लागले, शत्रूने पेरून

टेबिलेले सुसंग काढून फेकून द्यावे लागले. रस्ता मोकळा करावा लागला. रात्री डोळ्यात तेल घालून पन्ध्रवर पूर्ण लक्ष ठेवावे लागले. अनेक प्रसंगी, जवानांनी आत्मसमर्पण केले आहे. अशा गीतीने भारतीय कर्तव्यनिष्ठ जवानांनी भारताची सेवा केली.

पुरातन काळापासून भारतात महान विभूति निर्माण झाल्या. वेळोवेळी संकटकाळी भारताची न्याय्य बाजू ज्यांनी उचलून धरिली ते नामवंत अशोक, हर्ष, अकबर, शिवाजी सारखे राजे; तुलसीदास, मुरदास, कवीर, नानक, ज्ञानेश्वर, चंडिदास आणि नरसिंह मेहतासारखे संतकवी; स्वातंत्र्यासाठी प्राणार्पण करणारे राष्ट्रप्रेमी राणप्रताप, लक्ष्मीबाई, भगतसिंह, सुभाषबाबू आणि लालबहादूर शास्त्रीजी; देशभक्तीत अप्रेमर असणारे लोकमान्य टिळक, दादाभाई नवरोजी, महात्मागांधी, जवाहरलाल नेहरू आणि इतर महान व्यक्ती भारतावरील निष्ठेने अमर झाल्या.

स्वतंत्र भारत शासनातील उच्चाधिकारी पंचवीस वर्षे जनतेला सुखी व स्वावलंबी बनव्याने निर्गुपेक्ष धडे देत आहेत. कित्येक भारतीय विद्यार्थ्यांना उच्च शिक्षणासाठी मर्यादीत सवलती विदेशी पाठविण्यात येत आहे. आशिया खंडात भारत हे निश्चर्मीय व मार्शमोस प्रजासत्ताक राष्ट्र आहे. निरनिराळ्या धर्माची, जातीची भारताची प्रजा एकमेकाशी बंधुप्रेम, स्नेहभावाने, हसतखेळत सुखाने नांदत आहे. अशा सत्तान परोपकारी भारताच्या शासनकार्यात प्रिय-दक्षिणी श्रीमती इंदिरागांधींनी बहुमांदाची कामगिरी बजाविली आहे.

आयुष्यात एकदातरी अनुकूल काळ येतो. पाक हुकूमशहा कडून प्राप्त झालेल्या सुवर्ण संधीला परिपूर्ण उपयोग करण्याचा निश्चय भारतीय जनते पुढे सांडून श्रीमती इंदिराजींनी, एतत्समतां, एकजूतीने भारताकडून पाक आक्रमकांचे ताक ठेवून काढले. विजयी मुद्देने भारताच्या मानांत त्यांनी भर टाकली. इंदिराजींनी सर्वप्रथम बांगला देशाला, त्याच्या नेत्याला, साडेसात कोटी बांगला जनतेला निर्भय केले. बांगला देश स्वतंत्र झाला अशी खाही भारतातर्फे फिरविली. इतर देशांनी अनुमती देण्यात भारताचे अनुकरण केले.

इंदिराजी भाषणांतून मेहमी गांगन असतात की, भारताला विजय मिळवून देण्यासाठी भारतीयांनी कसून मेहनत घेतली, जवानांनी मर्दुमकीचा प्रभाव दार्याविला. व्यापारी आणि इतरांनी मदतीचा हात पुढे केला. सर्वशाखेतील लोकांनी आपापली जबाबदारी ओळखून उत्कृष्ट कामे केली. विजय मिळाला तरी लढाई संपलेली नाही. जबाबदारी वाढत आहे, जागृत राहून कामे केली पाहिजेत. कामात हलगर्ज होता कामा नये. स्वयंपूर्ण वना. परकीयांकडून मदतीची आशा धरू नका. परके ते परकेच. नदीवर धरणे बांधा. शेतीसाठी नदीच्या

पाण्याचा उपयोग करा. शेती सुधारा. भारताला स्वयंपूर्ण बनवा. भारत देश गरीब स्थितीत आहे. परकीय राजकर्त्यांनी भारताची दयनीय स्थिति केली. सर्व व्यापार उद्दीम बुडविला. लहान सहान कुटीर उद्योगांना काट मारला. आर्थिक आणि इतर बाबतीत भारताचे अतोनात नुकसान झाले आहे. भारतांत शांति नांदाची म्हणून राज्यशकट चालविणाऱ्या साहाय्यकांशी गंभीर विचार विनिमय इंदिराजींनी केला, सावधगिरीने आणि धैर्याने पुढाकार घेतला, भारताची वाजू यशस्वी रीतीने त्यांनी सावरली, अशा भारत रत्न इंदिरा गांधीजी आहेत.

जय भारत, जय इंदिरा गांधी !!

मुक्त-मुक्ताई

मनुष्य संसाराच्या जड जम्बालातून कायमचे सुटण्याकरिता व 'पुनरपि जननं, पुनरपि मरणं' या फेऱ्यात न सापडण्याकरिता म्हणजेच मुक्त होण्याची एकच कांक्षा नेहमी धरून असतो. प्रत्येक प्राण्याच्या प्रत्येक हालचालीमागे ईश्वरी प्रेरणा असते. व त्याच्या कल्याणाकरिता त्याच्यावर नेहमीच ईश्वराची कृपादृष्टी असते. ज्याचे जसे संचित तशी त्याला प्रेरणा होते व त्याचप्रमाणे मार्ग - दर्शनही ईश्वराकडून होत असते. मग हे मार्गदर्शन कधी वैयक्तिक तर कधी सामूहिक असते.

अशाच प्रकारे मनुष्य समाज हा स्वार्थाध, धर्माध व लंपट होऊन विनाशा-प्रत जात आहे, हे पाहून ईश्वराने चार तत्वाने अंशावतार धारण केले. त्यातील एक तर पूर्णावतार म्हणण्यास काही हरकत नाही. नाथांच्या पैठणापासून (परंतु नाथांच्या फार पूर्वी) चार कोसांवर गोदावरीच्या उत्तरतीरी असलेल्या आपेगावी विठ्ठलपंत व रुक्मिणीबाई यांच्या संसारात परमेश्वराने अनुक्रमे निवृत्ति, ज्ञानदेव, सोपान व मुक्ताई या नावाने अवतार धारण केले. संसारातून मुक्त होण्याकरिता प्रथम निवृत्त व्हावे लागले नंतर ज्ञानसंपदा ग्रहण करून म्हणजेच आत्मज्ञान करून घेऊन त्या ज्ञानसोपानाने मनुष्याने मुक्तीप्रत जावयाचे आहे. म्हणूनच विठ्ठलपंतांचे पदरी मुक्ताई स्वरूप महामाया अपत्य रूपाने अवतरली. मुक्ताईचा जन्मकाळ शके १२०१ प्रमाथिनाम संवत्सर आश्विन शुद्ध प्रतिपदा, मध्यान्ह, हा होय. ही मुक्ताई शके १२१९ वैशाख वद्य द्वादशीला मेहूण ऊर्फ माणगावी मुक्त झाली-गुप्त झाली. या वर्षी ही तिथी दि. ८ जून रोजी येत आहे. त्या निमित्त हे श्रद्धेचे तुळशीचे पान.

विठ्ठलपंतांना आपेगाव येथील ब्रह्मवंदाने बहिष्कृत करून त्यांस देहदंडाचे प्रायश्चित्त सांगितल्यावर विठ्ठलपंत रुक्मिणीबाईंसह आपली लेकरे निद्रिस्त असताना त्यांस सोडून देहत्याग करण्यासाठी निघून गेले. त्यावेळी ही सर्व भावंडे अल्पवयीन होती. परमेश्वराच्या प्रेरणेनेच सर्व गोष्टी होत असल्याने त्यांचा सांभाळही ईश्वरानेच केला. ही भावंडेही ईश्वरांशच होती, कारण विठ्ठलपंतांस साक्षात् श्रीविठ्ठलाने “तुझ्या उदरी देव जन्मास येतील व तुझ्या कुळाचा आणि विश्वाचा उद्धार करतील” असा दृष्टांत ते आळंदीस असताना विवाहापूर्वीच दिला होता. येथून पुढे ही सर्व भावंडे ईश्वरावर निष्ठा ठेवून एकमेकांना सांभाळीत कालक्रमणा करू लागली. मुक्ताईनेच पुढे आपेगावास समाधिपूर्वी आल्यानंतर जुन्या आठवणीने एकदा उद्गार काढले होते की, —

“तात आणि माता — गेलीसे येथून ।

तेव्हा आम्ही लहान, पांडुरंगा ॥

निवृत्ति ज्ञानदेव कौरात्राचे अन्न ।

सांभाळी सोपान — मजलागी ” ॥

पैठणास रेड्यामुखी वेदोच्चार झाल्यानंतरही या भावंडांना आळंदीकरांकडून पुष्कळ तास सहन करावा लागला. लहानग्या मुक्ताईसही बालमुलभ खेळ हट्ट वगैरे होतेच. सर्वच गोष्टी पुऱ्या होत नसत. कोणी तिचे कौतुक करी, तर कोणी तिला झिडकारून टाकीत असे. अशावेळी निवृत्ति, ज्ञानदेव, सोपान हे तिची समजूत घालीत असत. एकदा मुक्ताबाईला मांड खायची इच्छा झाली. ती ज्ञानदेवांना म्हणाली, “ज्ञानेशा, मला मांडे हवेत कीरे ! आपण करू या का ?” ज्ञानदेव म्हणाले, “हो करू या की.” परंतु या बहिष्कृत मुलांना सर्व साहित्य कोण देणार ? त्यांना मांड्याकरिता लागणारे खापर मिळू शकले नाही. तेव्हा ज्ञानदेवाने योगाग्नीने आपली पाठ तापवून त्यावर मुक्ताईने मांडे भाजले. अशा तऱ्हेने समाजाचे आघात सोसून या भावंडांचे मार्गक्रमण चालूच होते. जरी ही सर्व भावंडे ईश्वरांश असली तरी मनुष्यदेहातच वावरत होती. अर्थातच काही काही वेळा समाजाचे आघात सोसणे आवाक्याबाहेर जाऊन व सामाजिक परिस्थितीने त्यांचे मन उद्विग्न होत असे, निराश होत असे. अशाच एका निराशेच्या क्षणी ज्ञानदेव रागावून आपल्या झोपडीचे दार बंद करून वसून राहिले. यावेळी मुक्ताईने फार प्रौढपणाने व सूझपणाने त्यांना आपण योग्यांचे जीवन जगाकरता जगत असताना जगातील अज्ञानी लोकांवर आपण रागावून कसे चालेल ? उलट लोकांचे अपराध पोटात घालून आपण त्यांस योग्य मार्गदर्शन केले पाहिजे. असा उपदेश केला. हा उपदेश मुक्ताईने अभंगात केला असून त्यातून मुक्ताईचे त्या वयांतील ज्ञान व अनुभव पाहून आश्चर्य वाटते.

योगी पावन मनाचा । साही अपराध जनाचा ।

विश्व रागे झाले वन्ही । सते सुखे व्हावे पाणी ॥

तसेच संताने जगोपकाराकरिता राग-लोभादि विकार टाकून दिले पाहिजेत. हे सांगतांना संत कोणाला म्हणावे याविषयी मुक्ताबाई म्हणते,

संत तोचि जाणा जगी । दया-क्षमा ज्याचे अंगी ।

लोभ-अहंता न ये मना । जगी विरक्त तोचि जाणा ॥

हे ताटीचे अभंग ऐकताच ज्ञानदेव लडिवाळ मुक्ताईकरता ताटी उधडून धावत बाहेर आले. आजही या अभंगाने आपल्याभारखे जडमुढ भारले जातात. मग आपल्या बहिणीकडून लाडिकपणाने हे अभंग ऐकतांना ज्ञानेशांच्या मनःस्थितीची आपण कौतुकाने कल्पनाच केलेली वरी.

समाजाशी टक्कर देता देता ही भावंडे परिभवव होऊन जगदपच झाली होती. संत नामदेव हे ज्ञानदेवांचे समकालीन. एकदा हा भव मेळा पंदरीन जमला असतां या भावंडांनी विठ्ठलाला नमस्कार केला, तमाच नामदेवांनाही केला. तेवढ्यानेच नामदेवांचा अहंभाव जागृत होऊन ते चटकन् म्हणाले, “माझा अधिकार किती मोठा आहे ! या मंडळींनी विठ्ठलाचे वगोवर माझही नमस्कार केला !” जगरूप व देवरूप सारखेच मानणारी मुक्ताई चटकन् स्पष्टपणे म्हणाली —

अखंड जयाला देवाचा शेजार ।

का रे अहंकार नाही मेला ।

यावर ज्ञानदेव म्हणाले, “मुक्ताई, नामदेव श्रेष्ठ आहेत. त्यांना उगीच बोलू नकोस.” यावर मुक्ताईने उत्तर दिले, “ज्ञानेणा, मंडके अजून कच्चेच आहे. ते पक्के ढावयास पाहिजे. गुरुशिवाय पक्के होणार नाही.” पुढे पांडुरंगाच्या आज्ञेने नामदेवांनी विसोबा खेचरांस गुरु केले व ते पक्के झाले.

ज्ञानदेवांचेकाळी खानदेशात चांगदेव ऊर्फ ‘चांगा वटेश्वर’ या नावाचे एक योगी प्रसिद्ध झाले होते. त्यांनी योगभागिनि योगसाधनेने १४०० वर्षांचे आयुष्य संपादन केले होते व तसाच १४००० शिष्यसमुदाय जोडला होता असे म्हणतात. ज्ञानेश्वरादि भावंडांची कीर्ति त्यांचे कानी गेल्यावर चांगदेवांनी त्यांस एक पत्र पाठविण्याचे ठरविले. परंतु संच्रमात पडल्यामुळे त्यांनी कोरा कागदच पाठविला. त्यांस उपदेशपर पासण्ट ओव्या ज्ञानदेवांनी लिहून पाठविल्या व पुढे मुक्ताबाईने त्या चांगदेवांस स्पष्ट विवरण करून समजावून दिल्या. ही चांगदेव-पासण्टी आजही आपणास प्रकाश देत आहे.

श्रीज्ञानेश्वरांनी शके १२१८ मध्ये समाधी घेतल्यानंतर निवृत्ति व सोपान हे तर खरेच, पण मुक्ताई खऱ्या अर्थाने पोरकी झाली. ती म्हणाली —

“आम्हा माता-पिता नित्य ज्ञानेश्वर ।

नाहीं आता भार विश्रांतीसी ॥

मुक्ताई उदास झाली असे फार

आता हे शरीर रक्षू नये ॥”

असे तिला वाटू लागले. ज्ञानदेवांच्या पश्चात् ही भावंडे तीर्थयात्रा करीत असता सोपानदेवानी सासवड येथे समाधी घेतली. यानंतर तर मुक्ताबाई अत्यंत निराश उदास झाली. उरलेल्या श्रीनिवृत्तिनाथांबरोबर फिरत असता ही बंधु-भगिनी तापी नदीच्या तीरावर माणगाव येथे आली व एका धर्मशाळेत उतरली. जरा अवकाश मिळताच मुक्ताईचे मन भूतकाळाच्या दडीत शिरले व तिला सर्व आठवणीनी गुदमरून जाऊन रडू कोसळले, ते पावसाळ्याचे दिवस होते. मुसळधार पाऊस पडत होता. निवृत्तिनाथ ध्यानस्थ बसले होते व मुक्ताई आभाळाकडे टक लावून पहात होती. मुक्ताईला गडगडाटातून शब्द ऐकू आले की, "मुक्ते, ये ये, मी तुझी वाट पहात आहे." मुक्ताईने विषण्ण मनःस्थितीतच समाधिस्थ निवृत्तिनाथांकडे पाहिले व मोठ्याने ओरडली, की, "दादा मी जाते रे" आणि दुसऱ्याच क्षणी विजेच्या लखलखणाऱ्या ज्योतीमध्ये आभाळाकडे झेपावून मुक्ताई गुप्त झाली. विजेत बीज मिसळून गेली. ज्योतीत ज्योत सामावून गेली. मुक्ताई मुक्त झाली. आदिशक्ति अंतर्धान पावली. पण आजही आमच्या डोळ्यासमोर लडिवाळ मुक्ताई आपल्या बाललीला व प्रौढ उपदेश करताना अखंड उभी आहे. त्या आदिशक्तीस मस्तक नमवून हे शतशः प्रणाम. इति शं !

—चिपळूणकर गुरुजी.

ज्योतिषशास्त्र

लेख २ दुसरा

(लेखक - शरद दत्तात्रय उपाध्ये)

गेल्या लेखांत आपण ग्रहरत्नांविषयीं सर्वसाधारण प्राथमिक माहिती घेतली. रत्ने ही अत्यंत उपयुक्त असून मानवी आयुष्यांतील कुठल्याही समस्येवर तो एक प्रभावी उपाय आहे हे खरें असलें तरी रत्नपरीक्षा करून, योग्य तेंच रत्न वापरून व योग्य तऱ्हेनें धातूत बसवून रोजच्यारोज त्या रत्नाच्या ग्रहाचा मंत्र जपल्याशिवाय अपेक्षित गोष्टी अनुभवास येत नाहीत.

मानवी समस्या जटिल आहेत. परंतु स्थूलमानानें त्या अशा विभागता येतील :- १) शारीरिक २) मानसिक ३) आर्थिक ४) व्यावसायिक ५) कौटुंबिक ६) बौद्धिक इ. कुठल्याही व्यक्तीच्या समस्येचा विचार करता ती समस्या कां आली? किती तीव्र आहे? कोणत्या ग्रहामुळे आली? ह्याचा अत्यंत शास्त्रशुद्ध शोध जन्मकुंडलींतून घेतला पाहिजे व त्याप्रमाणे कमी-अधिक परिणाम करणारे रत्न सुचवले पाहिजे. ह्याचा अर्थ रत्न सुचविणारा मनुष्य नुसताच रत्नपरीक्षा करणारा नसून त्याचा ज्योतिषशास्त्राचा खोल अभ्यास हवा. समस्येचे

मूळ कारण (Root Cause) कळल्याशिवाय रत्न सुचविण्यांत काहीच अर्थ नाही. मागील लेखांत नमूद केल्याप्रमाणे 'रत्न' हे मुद्धा 'आडांत असेल तर पोहण्यांत येईल' ह्या न्यायाने फळ देईल. म्हणजेच रत्न वापरणाऱ्या जातिकाची कुंडली मूळची तेवढी समर्थ हवी. अत्यंत दुर्बल शरीराच्या व कमकुवत मनाच्या व्यक्तीला अगदी आधुनिक शस्त्रांनी सज्ज केले तरी त्याचा कितपत उपयोग होईल? तसेच, त्या रत्नाची शक्ति (वजन) किती असावी तेही ठरवतांना जालकाची मूळ कुंडली व समस्येचे स्वरूप हे शास्त्रीय दृष्टिकोनांतून ठरविले पाहिजे. त्यासाठी प्रथम आपण रत्ने सुचविण्याच्या कोणकोणत्या पद्धति आहेत ते पाहू. पुष्कळ ज्योतिषी कुंडलींतील जो ग्रह बलवान असेल त्याचे रत्न वापरावे म्हणून सुचवितात. हे पटण्यासारखे नाही. कारण ज्या ग्रहाचे बल कमी पडते त्याचेच रत्न वापरून त्या ग्रहाचे किरण त्याच्या प्रतिनिधीच्या (रत्नाच्या) माध्यमातून घेऊन शरीरांतील रंगांचा समतोल साधणेच श्रेयस्कर. मंगळ अत्यंत बलवान असतां, आधीच शरीरांत भरपूर जीवनशक्ति व उसळते रक्त असतां पुन्हा 'पोवळे' वापरून स्वभावांत जास्त भडकपणा व रक्तदाबही होण्याची शक्यता नाही काय?

काही ज्योतिषी संख्याशास्त्राद्वारे शुभ रत्न (Lucky Gem) सुचवितात. ती पद्धत अशी:- इंग्रजी जन्मतारखेचे एक अंकात रूपांतर करावे व जो अंक येईल त्या अंकाच्या ग्रहाचे रत्न शुभरत्न. उदा. २१-९-१९३९ ही जन्मतारीख असता $२+१+९+१+९+३+९ = ३४ = ३+४ = ७$. सात ह्या अंकावर नेपच्यून (वरुण) ह्या ग्रहाचा अंमल असल्याने त्याचे रत्न 'क्षीरस्फटिक' (Opal) हे त्या व्यक्तीचे शुभरत्न. बरील पद्धत, 'शुभरत्न' ह्या दृष्टिकोनांतून उत्तम आहे. परंतु एखाद्या व्यक्तीचा तोच ग्रह अत्यंत बलवान असण्याची शक्यता असते व रत्न वापरण्याचे प्रयोजनच उरत नाही. तरीमुद्धा 'शुभरत्न' जवळ बाळगल्याने आपल्या आयुष्याच्या मुख्य ग्रहाचे रत्न म्हणून ते रत्न नेहमीच संकटकाली उपयुक्त असते व भरभराटही करते.

काही ज्योतिष्यांच्या मते ज्या ग्रहाची महादशा चालू असेल त्या ग्रहाचे रत्न ती महादशा असेपर्यंत वापरल्याने दशा खडतर जात नाही व शुभग्रहाची दशा असल्यास त्या काळांत भरभराट होते. हें मतही पुष्कळसे ग्राह्य मानायला हरकत नाही. दशापद्धतीने आयुष्यांतील मोठमोठे कालखंड वेगवेगळ्या ग्रहांच्या अमलाखाली असतात. त्या त्या मोठ्या कालखंडात (उदा. गुरु १६ वर्षे, राहु १८ वर्षे, शनि १९ वर्षे) त्या त्या ग्रहांची आराधना अगर त्यांचे किरण वेगेचे श्रेयस्कर. जसे एखाद्या मुलीला लग्नापूर्वी आई, बडील यांची सेवा लाभप्रद होते व विवाहांतर नवरा, सासू, सासरा ह्यांची सेवा करण्याने फायदा होतो तसाच हा प्रकार आहे.

आणखी एका पद्धतीने, जी रामस्या असेल त्या रामस्येचा जो कारक ग्रह असेल त्याचे रत्न वापरल्याने ती समस्या दूर होण्यास मदत होते. उदा. एखाद्याच्या कुंडलीत विवाहयोग खडतर असल्यास विवाहाचे स्थान सप्तम म्हणून सप्तमेचाच्या ग्रहाचे रत्न अगर विवाहसौख्य गुरुवरून पहातात म्हणून गुरुचे रत्न 'पुष्कराज' वापरल्यास फायदा होतो. ही सुद्धा पद्धति अगदीच अशास्त्रीय नाही.

सारांशरूपाने असे म्हणावे लागेल कीं निरनिराळ्या शास्त्रांच्या आधारे (संख्याशास्त्र, हस्तसामुद्रिकशास्त्र, कुंडलीशास्त्र इ.) जातकाच्या आयुष्याचा आढावा घेऊन त्याला असे रत्न सुचवावे लागेल की जे त्याची समस्या कमी करून, त्याच्या आयुष्यांतील उणीव कमी करून त्याचा भाग्योदय करील. अर्थात त्या व्यवृतीच्या कुंडलीचे अंशात्मक व दशापद्धतीने नीट विवरण करूनच त्याला हव्या असलेल्या रत्नाचा बोध होईल. त्यासाठी आपण कुठल्या रत्नापासून काय फायदा होतो व त्यांच्यामध्ये कुठले रंग असतात ह्याचा विचार करू.

१) माणिक - हे रवीचे रत्न असून त्यातून लाल उष्ण रंग बाहेर फेकले जातात. लोलकातून (Prism) हे रंग उत्तम तऱ्हेने दिसू शकतात व त्याच्या Photo-plates ही घेतल्या जाऊ शकतात. माणकाचे पृथक्करण (Analysis) केले असता त्याची रासायनिक घटना अशी आढळते :- अॅल्युमिना ९७.३२, आयर्न ऑक्साइड १.०९, सिलिका १.२१; सर्व मिळून ९९.६२. हार्डनेस ९; स्पेसिफिक ग्रेव्हिटी ३.९४ ते ४.०८; अॅसिड टेस्ट न्यूट्रल.

ह्या रत्नाचा उपयोग जीवनशक्ती वाढवण्यासाठी, उमेद वाटावी म्हणून, आपला प्रभाव सर्वत्र पडावा तसेच राजकारणी व्यक्तींचे वजन रहावे किंवा दुना वाढावे म्हणून करतात. ह्या रत्नाने आत्मिक शक्ति वाढते व पचनाचे काम व्यवस्थित चालू रहाते. सर्व शरीरभर चैतन्य खेळते. दृष्टिदोष नाहीसा होतो. मनाची खंबीरता व एकाग्रता वाढते. व्यवसायात भरभराट होते. ह्याचा परिणाम अंतःकरण, जीभ, अस्थि ह्यांवरही होतो. कुंडलीतील दूषित रवीने किंवा तात्कालिक अशुभ भ्रमणाने अगर दशेने अत्यंत खचलेला मनुष्य ह्या रत्नाने उत्साहित होऊन, उमेदीने उभा रहातो. त्याचा आत्मविश्वास दुणावतो. रवीचा अंमल आत्मा, स्वाभिमान, चैतन्य ह्यांवर असल्याने (Ego) ह्या रत्नाने बरील सर्व तऱ्हेचा फायदा होऊन व्यक्ती तडफदार बनते. शरीरांतील लाल रंगाच्या अभावाने थकून जाणें, उत्साह लुप्त होणें, मनावर मरगळ येणें, भूक नीट न लागणें, पचनक्रिया बिघडणें इत्यादि विकार होतात. त्यावरही माणिक उत्तम फळते. रत्नाचे अनंत उपयोग आहेत व आमच्या १० वर्षांच्या अनुभवांत हजारो लोकांना रत्नांचा (Gems therapy) चा उत्तम उपयोग झालेला आहे. परंतु ते रत्न स्वतः पारखून, आपल्या पद्धतीने बसवून घेऊन योग्य दिवशी, योग्य होण्यांत, मंत्र म्हणूनच धारण केल्याने व हें सर्व आमच्या देखरेखी खालीच होत असल्याने

उत्तम फायदा होतो. कारण मग त्याच्या उपयोगाविषयी शंका उरत नाही. शिवाय रत्न धारण करणाऱ्या जातकाला महिनाभराने पुन्हा बोलवून आम्ही त्याचे अनुभव व इतर गोष्टींची नोंद ठेवतच असतो. रत्नांचा उपयोग झालेल्यांत विद्वान, डॉक्टर्स, हायकोर्ट जज्जेस, वकील, साहित्यिक इत्यादि नामवंत मंडळी आहेत. शिवाय ह्याच रत्नांचा 'Cosmic Rays Therapy' ह्या शास्त्राधारेही रत्ने इलेक्ट्रिक करंटने फिरवून असंख्य लोकाना फायदा झालेला आहे. विस्तार-भयास्तव सर्व नावे देणे शक्य नाही. परंतु माहितीसाठी निवडक नावे त्या त्या रत्नाने फायदा झालेल्यांची देत आहोत.

सिद्धार्थ कॉलेज ऑफ कॉमर्स येथील प्रोफेसर झारापकर ह्यांचे बंधु दृष्टिविकाराने अत्यंत नाउमेद झाले होते. आपली दृष्टी जाणार हेंच ते गृहीत धरून बसले होते. अनेक उपचार झाले. विद्वान डॉक्टर्सची ट्रिटमेंट झाली. आयुष्यावरचा विश्वास उडाला. ऑफिसात जाणे नको असे वाटू लागले. दुसऱ्याच्या मदतीशिवाय कुठे जाता येईना. आम्ही त्यांना माणिक रत्नाची अंगठी करून दिली. एक महिन्यांत गूण आला. आजाराचा संशय जावा इतका गूण आला.

अहमदाबादचे असि. कलेक्टर श्री. मदन देवळेकर ह्यांची बरीलप्रमाणेच केस होती. जराही फरक नाही. त्यांनाही तसाच गूण आला.

श्री. देवळेकर दृष्टिदोषाच्या ह्या त्रासाने इतके खचून गेले की त्यांनी प्रमोशन नाकारले. राजीनामा देण्याचा विचार करू लागले. आयुष्यातील उच्च संधी मिळण्याचे वेळेसच हे घडले. चिडचिडेपणा वाढू लागला. संबंध बराबर अवकळा पसरली. परंतु माणिक हे रत्न वापरताच एक महिन्यांत खडखडीत बरे झाले. चमत्कार वाटावा असे सारे सुरळित चालू झाले.

इशरही अनेक व्यक्तींना बरील रत्नाने नवीन आयुष्य किंबहुना पुनर्जन्म प्राप्त झालेला आहे.

अशी ही ग्रहमालिकेचा जो राजा आहे त्याच्या माणिक या रत्नाची थोरवी आहे.

पृथ्वी लक्षांत पृथ्वीचा उपग्रह 'चंद्र' की ज्याच्या भ्रमणाचा पृथ्वीतलावरील अणुरेणूवर, स्त्रियांच्या ऋतुसावावर, समुद्राच्या भरती ओहोटीवर, मानवी मनावर परिणाम होतो त्याच्या मोती (Moon Pearl) ह्या दिव्य रत्नावर विचार करू.

(अपूर्ण)

‘अध्यात्मविद्या विद्यानाम्’

‘अध्यात्मविद्या विद्यानाम्’ असें भगवत् वाक्य आहे. (भ. गी. १०।२२) सर्व विचारांमध्ये अध्यात्मविद्या श्रेष्ठ प्रतीची आहे. वैदिक ऋषींनी हिऱ्या मधुविद्या असें नाव दिलें आहे. इंद्र ह्या विद्येंत निष्णात होता, अनें दध्यङ् आथर्वणाला ही विद्या शिकवली, पण ही विद्या गुप्त ठेवण्यास त्याला यत्नावले. जर दुसऱ्याला शिकवलीस तर शिरच्छेद करीन असें त्याला सांगितलें.

अश्वी देवांना ही विद्या शिकण्याची उत्कंठा लागली. त्यांनी दध्यङ् ऋषींचे शिर तोडून त्याचे कडून ही विद्या संपादन केली. पुढे इंद्राला हें समजतांच त्यानें दध्यङ् ऋषीला पूर्वीचे शिर लावून प्रथमप्रमाणेंच केलें. ही मधुविद्या हातीं घेतांच अश्वी देवांनी आपले जीवित मधुमय, सुखमय, केले. या मधुविद्येचे मर्न प्रत्येक वस्तुमात्रांतून उत्तम भाग घेऊन आपलें जीवन आनंदमय करणें यांत आहे.

मनुष्य हा मूलतः पूर्ण आहे. परंतु तो आपणांस अपूर्ण मानतो. इथेंच मानस चुकत आहे. वास्तविक तो शुद्ध आहे. आत्मस्वरूप हेंच त्यानें खरें स्वरूप आहे मनुष्य हा ‘अमृतपुत्र’ आहे. त्याचा खरा स्वभाव दिव्य स्वभाव आहे. पण स्वतःला अपूर्ण मानून तो स्वतःच आपल्या दिव्य स्वभावाला झांकून देवतो, हे त्याचे अज्ञान. आत्मस्वरूपावर अज्ञानाचे आवरण पडल्यामुळें त्याच्या हातून पाप घडते आणि वाईट कर्म घडतात.

सुख दुःख हे प्रत्येकाच्या कर्मावर अवलंबून असते. मनुष्याचे दुःख हें त्याच्या आसक्तीतून, स्वार्थातून, उद्भवत असते. ‘मी-माझे’पणाची भावनाच सर्व दुःखाचे मूळ आहे. तसेंच तृष्णा, अपेक्षा, हाव, लोभ इत्यादि दोषदेखील त्याच्या दुःखाला कारणीभूत होत असतात. मानवी जीवनांतील हे दोष दूर करून आत्मज्ञानासाठीं— म्हणजेच पूर्णत्वाच्या प्राप्तीसाठीं—मनुष्य जर प्रयत्नशील राहील तर जगांतील दुःख, अशुभ, पाप, ही सारीं कितीतरी प्रमाणांत कमी होतील आणि मनुष्याला सुखशांतीचा लाभ होईल.

अज्ञानामुळेंच मनुष्य वाईट कर्म करतो, आणि तें अज्ञान दूर करण्याचें एकमेव साधन आत्मज्ञानाचा अभ्यास हेंच होय.

श्वेताश्वतर उपनिषदांत स्पष्टच सांगितले आहे—

“यदा चर्यवदाकाशं वेष्टयिष्यति मानवाः ।

तदा देवमविज्ञाय दुःखस्यान्तो भविष्यति

आकाश हें चामड्याप्रमाणें गुंडाळणें जसें अशक्य आहे तसेंच आत्मज्ञाना- वाचून दुःखाचा अंत होणे असंभवनीय आहे.

स्वामी विवेकानंद म्हणतात—आपल्या जगांत जे कांहीं दुःख, जे कांहीं वाईट आढळून येते त्या साऱ्याचें मूळ अज्ञानच होय. लोकांना ज्ञानाचा प्रकाश मिळूं द्या. माणसाला आध्यात्मिकवळानें संपन्न करा. जर आपण हें करण्यास

समर्थ होऊं. जर माणसें पवित्र, आध्यात्मिक बलसंपन्न व शिक्षित होतील तरच, केवळ जगांतून दुःख नाहीसे होईल. तरच केवळ जगाचे नष्टचर्य संपुष्टांत येऊं शकेल. त्या पूर्वी दुःखाचा लोप होण्याची आशा धरणे व्यर्थ होय.

(स्वामी विवेकानंद ग्रंथावली, खंड १ ला)

मनुष्यानें आपल्या मनातील 'मी पापी आहे, मी हीन आहे, मी दुर्बल आहे,' अशा प्रकारचे विचार काढून टाकावेत आणि आध्यात्मिक साधना अंतःकरण-पूर्वक. निष्ठापूर्वक करावी, हेंच मनुष्याचें खरें कर्तव्य आहे.

जगाकडे बघण्याचा आपला दृष्टिकोन मनुष्यानें बदलला पाहिजे. 'जग' हा एक मोठा ईश्वरनिर्मित ग्रंथ आहे. मनुष्याच्या विकासासाठी, शिक्षणासाठी व्यवहार व अनुभवदृष्ट्या, सुखदुःखाच्या, चांगल्या वाईटाच्या अनुभवांचे ओतप्रोत पूर्ण भरलेले ज्ञान त्यांत आहे. त्यांतील दुःख व अशुभ हे एक प्रकारचे मनुष्याला आव्हान आहे. हे आव्हान स्वीकारून मनुष्याने दुःखाला व अशुभाला धैर्यानें तोंड दिलें पाहिजे. या संघर्षातून सहनशीलता, हिम्मत, धीर, चारित्र्य, ध्येयनिष्ठा इत्यादि गुणांचा विकास होतो. अंतर्विकास घडवून आणण्यासाठी आणि सुप्त गुण जागृत होण्यासाठी या संघर्षाची आवश्यकता आहे.

आध्यात्मिक उन्नतीचा मार्ग दुःखातून व वेदनेतून गेलेला आहे. आत्म-ज्ञानाचे, पूर्णत्वाचे शिखर गांठण्यासाठी दुःखाच्या, वाईटाच्या, निराशेच्या खोल दऱ्या ओलांडाव्या लागतात. जयापजयाच्या पायऱ्या चढल्यानंतरच देहमंदिरांतील आत्मदेवाचे दर्शन घडते. संघर्ष जितका अधिक तीव्र असेल, दुःख जितके अधिक उत्कट असेल तितका आंतरिक बल वाढण्यास अधिक वाव मिळतो. ईश्वरचरणीं भक्ति वाढावी म्हणून 'मला नेहमी दुःखांत ठेव' अशी प्रार्थना कुंती करीत असे, म्हणून दुःखाला देखील आध्यात्मिक प्रगतीचे सहाय्यक साधन मानून मनुष्यानें आत्मज्ञानाच्या अंतिम लक्ष्याकडे धैर्यपूर्वक वाटचाल केली पाहिजे.

थोडा विचार केल्यास आपणांस सहज दिसून येईल की, भगवंतच जीवाची एकसारखी सेवा करीत आहे. जीवस्वरूप प्रथम प्रगट होणें हे भगवंताच्या सेवेचे फळ आहे. भगवंतत्वच जीवास सतत अनन्य आहे; फक्त ते जाणून प्रगट करणें मनुष्यधर्म आहे, आणि ते प्रगट झाले कीं 'भक्ताची सर्व कामे करी श्रीहरी' आणि ह्याच अविनाश सुखाला जीव लाचावला आहे; ते त्याच्या अनुभवांत आहे. त्याचा त्याला आठव अखंड आहे, आणि ते सुख तो विषयांत धुंडाळत आहे, म्हणून तो विषयांना कवटाळतो, स्त्रीमध्ये सुख पहातो, मुलांमध्ये सुख पाहतो, द्रव्यांत सुख पाहतो, लौकिकांत सुख पाहतो. घटकाभर त्यांत मिळाले आहे असाहि भास होतो व होतो तों त्याच्या लक्षांत येते की, सुख त्याला हवे आहे तें हे नाही. म्हणून तो तें दुसरीकडे शोधू लागतो. शोधाचे कारण हेंच कीं जीवाच्या ठिकाणी सुखाचा अखंड आठव आहे. हा आठव जर बंद पडेल तर सुखाची

तळमळ बंद पडेल. तेव्हां जीवाला जे कांहीं करणें आहे ते सुखाचा शोध नसून ते सुखाचा विसर होय. जोपर्यंत जीवाला सुखाचा आठव (शोध) आहे, तों पर्यंत त्यास विषयांचा आठव असणारच. जेव्हां त्यास सुख शोधण्याचा विसर पडेल तेव्हां त्यास विषयांचाहि विसर पडेल.

विषयीं विसर पडला निःशेष । अंगी ब्रह्मरस ठसावला ।

सुखाचा आठव अगर आपलेपणा याचा तरी अर्थ काय ? जीवाला वाटते कीं सुख आपल्यापासून परिच्छिन्न आहे, ते आपण कांहींतरी साधन करून प्राप्त करून घेतले पाहिजे. हें जे सुखाहून परिच्छिन्न करणें तें सुखाच्या आठवाच्या व आपलेपणाच्या बुडाशीं आहे. हे सुखाहून परिच्छिन्न वाटणे जेव्हां बंद पडेल तेव्हां सुखाचा आठव व आपलेपणा नाहीसा होईल.

आतां सुखाहून आपण परिच्छिन्न आहोंत असें जे वाटते ते नाहीसे कसे होईल ? तर ते नाहीसे होण्यासाठीं त्या सुखाशीच तादात्म्य झाले पाहिजे आणि ते पूर्ण तादात्म्य त्याच्याच नामस्मरणांत, भजनांत होते; पूर्ण तादात्म्य झाल्या-नंतर जे सुख अनुभवांत येते त्या सुखाम निजानंद—अर्थात विवृल म्हणतात.

मातृस्तनांत अपार दुग्ध आहे, पण बालकाशिवाय ते व्यर्थ आहे. त्याचा उपभोग मातेला नसतो. त्याप्रमाणेंच आनंदधनाची प्रतीति आनंदधनास नसते. म्हणून ज्याप्रमाणें मातेसच बालक या अवस्थेस येऊन मातृदुग्धाची गोडी चाखतां येते—जेथवर मूल नसेल तेथवर आईस आईपणा असूं शकत नाहीं—त्याप्रमाणें आनंदधनाचे आनंदत्व प्रतीत होण्यास मातेप्रमाणेंच आनंदास जीवरूपानें प्रगटावें लागते. मग लेकराने 'आई' म्हणून हांक मारतांच मातृस्तनांत पान्हा सुटून मातेची प्रतीति मातेला येते, त्याचप्रमाणें जीवाने 'प्रभो ! राम-कृष्ण-हरी' असें स्मरतांच प्रभूला प्रभुत्व येते व स्वानंदास आपले स्वानंदाचे प्रेम प्रतीत होते. स्वानंद देव तर व्यक्त झालेला स्वानंदजीव भक्त. याप्रमाणें देवच भक्त होऊन भक्ताकडून प्रभूचे नाम विलसतांच प्रभूलाच नामाचेद्वारे आपला आनंद भोगतां येतो. श्रीकृष्णाने अर्जुनास सांगितले आहे कीं --

अनन्याश्चित्तयंतो मां ये जनाः पर्युपासते ।

तेषां नित्याभियुक्तानां योगक्षेमं ब्रह्महम् ॥ (भ. गी. ९।२२)

(जे अनन्य भावानें माझेंच चित्तन करून माझी उपासना करितात, त्या नित्य अभियुक्तांचा योगक्षेम मी चालवितां.)

हे अनन्य चित्तन म्हणजे काय ते नारदमुनी आपल्या भक्तिसूत्रांत सांगतात. 'अन्याश्रयाणां त्यागोजन्यता'. आपल्या प्रियतम भगवंताला सोडून दुसऱ्या विषयांचे चित्ताने ग्रहण न करणे ही अनन्यता. दुसरा विषय चित्तानें घेणे हा व्यभिचार आहे. म्हणून नारद पुढे सांगतात—तदर्पिताखिलाचारिता तद्विस्मरणे । परम-ध्याकुलतेति । ध्येयाचे विस्मरण झाले कीं परमध्याकुल होणें आणि आपली सर्व कर्मे त्यास अर्पण करणें. किंचितहि विस्मरण सहन न होणे ही अनन्यता.

अनन्य चिंतन घडूं लागले कीं कर्म लोपतात. कर्माचे काम एवढेंच कीं चित्ताची शुद्धि. चित्त झालें कीं कर्माचे काम नाहीं. 'अनन्य चिंतन करून माझी उपासना करणाऱ्या भक्तांचा सर्व भार मी आपल्याकडे घेतों. त्याचा योग आणि श्रेम मीच चालवतो' असे भगवंतांनी अभिवचन दिले आहे.

श्रीगीतेवरील टीका लिहिणाऱ्या श्रीधरस्वामींमग श्लोकांतील 'योगक्षेमं ब्रह्म-हम्' या वाक्याचा असा संशय आला कीं श्रीभगवान् स्वतः 'ब्रह्महम्' म्हणजे डोक्यावर घेऊन भक्तांच्या दारीं क्षेम म्हणजे निर्वाहसामुग्री घेऊन येतो कीं काय ? असा विचार आल्यावर श्लोकांत कांहीं दुस्तो पाहिजे असे त्यांना वाटलें. भक्ताला मदत करायची असेल तर तो इतर कोणा मानवाच्या द्वारे करवून घेईल, स्वतः डोक्यावर कमा घेऊन घेईल ? म्हणून त्यांनी 'ब्रह्महम्' या शब्दावर लाल शाईने काट मारली व तेथें 'करोम्यहम्' असे लिहिलें.

दुसऱ्या दिवशीं ते आपल्या नित्य नियमाप्रमाणें भिक्षेसाठीं बाहेर निघून गेले. घरीं त्यांची वायको होती. घरांत गरिबी, भिक्षेवर त्यांचा निर्वाह चाले स्वामी भिक्षेस बाहेर गेल्यावेळीं एक सामान्य वयाचा मुलगा आपल्या डोक्यावर सर्व जिघांसासमुग्री भरलेली एक मोठी टोपली घेऊन त्यांच्या घरीं आला, आणि त्यांच्या वायकोस म्हणाला कीं हे सर्व सामान तुझ्या नवऱ्यानें पाठविलें आहे. असें म्हणून ती टोपली त्याने घरांत ठेवली. इतके बोलत असतां त्या बाईचे लक्ष त्याच्या छातीवरून बाह्याच्या रक्ताच्या ओवळाकडे गेलें. तिनें त्याला हें रक्त तुला कसें आले हे विचारतांच, तो मुलगा म्हणाला हे तुझ्या नवऱ्यानें मला मारल्यामुळें रक्त येत आहे. हे बोलणे तिला खरे वाटेना. आपला नवरा अशी क्रूर कृति कधींच करणार नाहीं हे तिला माहीत होते. म्हणून तो म्हणाली माझा नवरा अशी कृति कधींच करणार नाहीं. पण त्या मुलानें तुझ्याच नवऱ्यानें मारले हे खात्रीपूर्वक सांगितले, त्यामुळें तिला वाईट वाटलें.

दुपारी भिक्षा घेऊन ब्राह्मण घरीं आला. त्यानें घरांत बरीच शिधा-सामुग्री पाहिली आणि वायकोस हे कोणी आणून दिले असें विचारताच तिने घडलेली सर्व हकीगत सांगितली व नवऱ्यास त्या मुलास कां मारले असें विचारले, तेव्हां तो म्हणाला मला कोणी भेटलाहि नाही व हा शिधा मी पाठविलाहि नाहीं. तसेंच त्या मुलास मी मारलेहि नाहीं. तेव्हां या गोष्टी बद्दल दोघासहि आश्चर्य वाटले. इतक्यांत त्यांना 'ब्रह्महम्' या शब्दावर लाल शाईनें काट मारल्याची आठवण झाली आणि प्रत्यक्ष आपलें वाक्य खरें करण्याकरितां स्वतःच भगवान आपल्या डोक्यावर ओझे घेऊन आले, आणि आपण भगवंताच्या शब्दांवर काट मारल्यामुळें त्याच्या हृदयाला जखम झाली, असे जाणून आपल्या अज्ञान कृतीबद्दल त्यांना फार दुःख झाले. तसेंच आपणांस दर्शन न देतां आपल्या वायकोस दर्शन देऊन गेले म्हणून त्याचे हृदय प्रेमाने भरून येऊन ते अतिशय रडले.

त्यांना शेवटीं भगवद्दर्शन घडले. अशी हकीकत आहे. या भगवद्वाक्यासबंधी आलेला संशय भगवंतांनी प्रत्यक्ष घेऊन घालविला.

अनन्य भक्ति म्हणजे वरवरचा टाळकुटीपणा नव्हे, तर अंतःकरणाचा ठाम निश्चय करून, हृदय सात्विक वृत्तीने-ईश्वरी प्रेमाने-प्रवाहित होऊन चित्तरूप चित्ताची अन्य विषयरहित एकरूप अखंड जी स्थिती तीस अनन्यता म्हणतात.- उदा. द्रौपदी वस्त्रहरण. अनन्य भक्तीने महापापीहि महत्पदास चढला जातो.- उदा. वाल्मीकी ऋषी. निष्ठावंत भक्त असून त्यास चिन्तांत भेद भासत असला तरी त्या भक्तास सर्वरूपांत एकरूपत्वाचा अनुभव ईश्वर आपून देतो- उदा. शिवभक्त नरहरी सोनार.

अनन्य प्रेमभक्ति ईश्वराचे साक्षात दर्शन करून देणारी आहे. या अनन्य प्रेमाचे मुख्य चार प्रकार दिसून येतात.

- (१) वात्सल्य - आई-मूल.
- (२) दास्य - धनी-सेवक.
- (३) सख्य - मित्र-मैत्री.
- (४) माधुर्य - पति-पत्नी.

या चार प्रकारांपैकीं दोनच प्रकार नारदमुनींनी श्रेष्ठ धरले आहेत. ते असे:-

“त्रिपुरभंगपूर्वकं नित्यदासनित्यकांताभजनात्मकं वा प्रेमैव कार्यम् प्रेमैव कार्यम्,”
स्वामी-सेवक व सेवा, पति-पत्नी आणि पतिसेवा, या तीन रूपांनी न पहातां फक्त त्यामधील जे प्रेम ते दासत्वानें किंवा कांता नात्यानें भगवंताशी प्रेम सांग करावे. पत्नी आपलें नामगोत्रहि सोडून पतीच्या नामगोत्राशीं समरस होते. याप्रमाणें ती जशी पतिरूप होते तसें प्रेम उत्पन्न होण्यास परमात्म्याशीं आपण आपल्याकडे कान्ताभाव घेऊन परमेश्वरास पतिरूप पाहून प्रेमतन्मय व्हावे. या मधुराप्रेमभक्तीत तन्मयता पावल्यास तात्काळ सगुणमूर्ति साक्षात्कार होतो. नदी जशी समुद्रास मिळून समरस होते तसे तन्मयतेनें भगवंताशी एकरूप व्हावे. असा भक्त भगवद्रूप होतो.

अंतरीची ओढ लागून आत्म्याचा संपर्क साधणे-म्हणजे आत्मविद्या स्वाधीन झाल्याशिवाय साक्षात्कार होणे अशक्य.

अंधश्रद्धा- आत्मज्ञाताच्या एका अंगमात्रापुढें आजपर्यंत मनुष्य जातीनें संपादित केलेले सर्व ज्ञान, सर्व तत्त्वज्ञान खरोखरी अंधश्रद्धाच आहेत. आत्मज्ञान हेंच खरें ज्ञान. आत्मज्ञान करून घेणे हाच खरा धर्म.

- डॉ. के. भ. गव्हाणकर

कुर्ली-७७

“अजुनि तरी समज तुला”

अजुनि तरी समज तुला येउ दे मना,
 वाल्याचा सुखद काळ नच दिसे पुन्हा ॥ १ ॥
 विद्येचा सतत ध्यास, ध्येयाची पुढति रास
 स्वप्न एकही त्यात पूर्ण होइना ॥ २ ॥
 कन्या, धन, सुत, दारा, भासताति सु-रुचिरा
 अंतकाळि सुटत साथ ये न कल्पना ॥ ३ ॥
 संसारी भोहपाश, सुखवीती निज मनास
 तरिहि स्थैर्य अनुभवास, कधिच येइना ॥ ४ ॥
 वेडे मन भरकटते, अंतीं ते तुज स्मरते,
 सद्गुरुचे स्मरण मात्र शांतीवी मना ॥ ५ ॥
 पाउल मग पुढति पुढति, पडते जें होत प्रगति,
 अंति देवराज तुला देइ दर्शना ॥ ६ ॥
 म्हणुनी जंव मिळत वेळ, अंतर्मन करि निश्चळ,
 आत्मिक बल वाढाया, ज्ञान-साधना ॥ ७ ॥
 षड्रिपु हे छळिति फार, दीन होति नारी-नर,
 यातुनि सुटण्यास करा आत्म-शोधना ॥ ८ ॥
 आत्मरूपि मग्न सतत, स्वानंदीं भात हरत.
 अधिकार न जाणण्यास आत्मवंचना ॥ ९ ॥
 अंतरिची हीच आस, होऊं दे भ्रमनिरास,
 शरणागत तब पायी, नंद-नंदना ॥ १० ॥

॥ ॐ तत्सत् ॥

— रा. वा. केळकर,

एम. ए., साहित्यविशारद, राष्ट्रभाषारत्न.

“आरती स्वामी स्वरूपानंदांची”

जय देव जय देव जय स्वरूपानंदा
 स्वामी सद्गुरुनाथा उद्धरि भक्तिमंदा । जयदेव जयदेव ॥ ध्रु० ॥
 चिच्छक्तीची प्रचिती ज्यांनी अनुभविली,
 लोकोद्धारास्तव ती भक्ता कथिली,
 अभंग ज्ञानेश्वरी पुनरपि अवतरली
 सुबोध संजीवनी गाथा ती स्फुरली ॥ १ ॥ जयदेव.....
 सोहंबोधे सहजे तोडुनि बंधना,
 ज्ञान-प्रकाश किरणे हरिले अज्ञाना,
 कृपा-कटाक्षे संशय छेडुनिया नाना,
 विधला अध्यात्माचा अनुभव भक्तजना ॥ २ ॥ जयदेव.....
 अलिप्त राहोनियां करिती व्यवहार,
 विश्वचि झाले घर, मन बुद्धी स्थीर,
 श्रद्धावन्ता न शिवे माया-जोजार,
 विनम्र होऊं चरणीं व्हाया भवपार ॥ ३ ॥ जयदेव.....

॥ ॐ तत्सत् ॥

—रा. वा. केळकर

“करुणाघना”

जय श्रीसमर्थसाईनाथा । शिरडीश्वर देवा ॥
 करुणाघन कृपासागरा । दीनदयाळ देवा ॥
 संकटकालीं आर्तस्वरांनी । भक्त करिती धांवा ।
 धांव पाखरे भक्तवत्सला । शिरडीश्वर देवा ॥ ध्रु० ॥
 हांके मागुनी ऐकुनी हांका । धांवत येथी साई समर्था ।
 सवय तुला ही युभायुगाची । हांकेसरशी धांवत येथी ॥
 साक्ष असे ही पांचालीची । ध्रुववाळाची, प्रल्हादाची ।
 गजेन्द्रही तो नयनापुढती । राही तत्क्षणीं उभा । शिरडीश्वर देवा ॥ १ ॥
 भक्तश्रेष्ठ कुणी केला धांवा । पंढरी सोडुनी येथी विठ्ठला ।
 शिरडी झालें पावन क्षेत्र । मशीदमाई धुनी प्रज्वलित ॥
 वेष तुझा आगळा । विठ्ठला वेष तुझा आगळा ।
 भक्त नाचती अति आनंदे । लाधला सौख्याचा ठेवा । शिरडीश्वर देवा ॥ २ ॥
 जयश्री समर्थ साईनाथा । शिरडीश्वर देवा

— सौ. सुशीलाबाई द. हजार

तुला माझा दंडवत

साईं दरबारांत जन दंग भजनांत
 शिर्डीच्या राया तुला माझा दंडवत ॥ ध्रु० ॥
 माझ्या पुण्याईच्या गांठी, पाच जन्मीं सुटाव्यात
 तुझ्या चरणांसी मिठी, घडों छावी या जन्मात
 तुजविण नाही कोणी आता तूं भगवंत
 शिर्डीच्या राया तुला माझा दंडवत ॥ १ ॥
 भले बुरे अनुभव, येतो या जगांत
 धन दौलतीची हाव, नच भुटे जीवनांत
 काय करूं देवा माझ्या सद्गुरू साईनाथ
 शिर्डीच्या राया तुला माझा दंडवत ॥ २ ॥
 नाही केली आजवरी, कोणाशीही बरोबरी
 नाही केला वादावाद, अथवा जात पंथ भेद
 आठव नित्य तुझा होतो दिन रात
 शिर्डीच्या राया तुला माझा दंडवत ॥ ३ ॥
 दासांच्या या दासासाठी, कृपा करा जगजेठी
 घेऊं या नजीक भेटी, तव चरणामृतासाठी
 देवाधिदेव तूंच साईनाथ
 शिर्डीच्या राया तुला माझा दंडवत ॥ ४ ॥

— डी. बी. पोतनीस.

चुकली माझी वाट

अज्ञानाच्या धुक्या मधुनी चुकली माझी वाट
 शिर्डीच्या साईराया संकटीं दे मज हात ॥ ध्रु० ॥
 आजवरी मी कधी न केलें पूजन चरणांचे
 ओठावरी ना कधी आळविले चरण भजनांचे
 गत आयुष्यांतील अंधपणाने चुकली माझी वाट
 शिर्डीच्या साईराया संकटीं दे मज हात ॥ १ ॥
 नच तीर्थाटन अथवा दर्शन घडलें संतांचें
 मनन, चिंतन, कीर्तन नाहीं श्रवण गाथेचें
 उरल्या आयुष्यां हीच प्रार्थना घ्यावे मज सेवेत
 दीनदयाळा घडेल कां मज तव चरणांची भेट ॥ २ ॥
 अज्ञानाच्या धुक्या मधुनी चुकली माझी वाट
 शिर्डीच्या साईराया संकटीं दे मज हात

— डी. बी. पोतनीस.

संतमालिका

संतांच्या मालिका दोन । व्यास आणि शुक जाण ।
वाढाया शुकांचे सहिमान । अवतार घेती साईनाथ ॥ १ ॥
व्यास मालिकेंतील संत । योजून भजन कीर्तनाचे तंत्र ।
उपदेशाचा महामंत्र । देऊन करिती जनजागृति ॥ २ ॥
होऊन गेले संत तुकडोजी । राष्ट्रसंत भारतामाजी ।
ज्ञान कर्मभक्तीची जी । सांगड घातली ॥ ३ ॥
त्यांचे प्रासादिक संत अच्युत । शिवसदनीं कौंडिण्यपुरांत ।
प्रवचनमार्गे विदर्भात । जन जागृति ते करिती ॥ ४ ॥
शुकमालिकेंतील मुनी । जया अवलिया म्हणती जनी ।
व्यास मालिकेच्या पुढें जाउनी । ब्रह्मानंदीं डोलती ॥ ५ ॥
मुंगसाजी, गजानन बाबा, साई । गोमाजी, लहानुजी, मायबाई ।
बंडोजी, केजाजी, अनुसय्यामाई । संत विदर्भां प्रसिद्ध ॥ ६ ॥
— हरिभाऊ बोबडे.

साईस्मरण

तुझे रूप पाहुनी आज धन्य झाले
कीर्ति शिरडीची ऐकुनि येथ आले
नको दवडूं वाया तुझा भक्त भोळा
भले बुरे त्याचे तूच रे दयाळा ॥ १ ॥
तुझ्या भेटीसाठीं भक्त हा भुकेला
तुझा ध्यास साई सर्वथा जीवाला
तुझ्या पदा लावी, नको दवडूं वायां
तारीं तारीं देवा तुझ्या याचका या ॥ २ ॥
तुझ्या दर्शनानें कैक उद्धरिले
तुझे गुण गातां स्वतः विसरलें
शिरडीसी येतां हरती भवचिंता
तूच सांभाळिसी आपुल्या बालका ॥ ३ ॥
ठेवावी हो कृपा विनविते पायी
डोळे उघडितां दृष्टीपुढे साई
उभा पुढती तूं तूच आणि पाठी
तूच असताना करावी का खंती ॥ ४ ॥

— सौ. श्री शहाणे, डोंबिवली.

शिरडी - वृत्त

एप्रिल १९७२

१२३४५६७८९१०१११२१३१४१५१६१७१८१९२०२१२२२३२४२५२६२७२८२९३०३१३२३३३४३५३६३७३८३९४०४१४२४३४४४५४६४७४८४९५०५१५२५३५४५५५६५७५८५९६०६१६२६३६४६५६६६७६८६९७०७१७२७३७४७५७६७७७८७९८०८१८२८३८४८५८६८७८८८९९०९१९२९३९४९५९६९७९८९९

या महिन्यांत साईदर्शनासाठी वाहेर गांवचे भक्तांची गर्दी नेहमी प्रमाणे बरीच होती. काहीं कलाकारांनी श्रीच्या पुढे हजेरी दिली ती खालील प्रमाणे :-

- कीर्तन :- १) संस्थान भवई काव्यतीर्थ. श्री. ग. वि. जोशी शास्त्री यांची कीर्तने नेहमी प्रमाणे एकादशी व महत्वाचे दिवशी झाली.
२) ह. भ. प. देवीदास महाराज, जळगांव.
३) प्रा. ह. भ. प. द. दि. परचुरे, मुंबई, यांची तीन दिवस तीन कीर्तने झाली.

४) ह. भ. प. लक्ष्मण बुवा वाघचौरे, शिर्डी.

- भजन :- १) श्री. सुव्वाराव व पार्टी, बंगलोर.
२) श्रीपाद भा. कुलकर्णी व पार्टी, लक्ष्मीवाडी, कोपरगांव.

- गायन :- १) श्री. भालचंद्र ह. पंचवाडकर, पंढरपूर.
२) श्री. भरत द. परचुरे, गायन व पेटीवादन.
३) वि. अतुल भ. परचुरे, श्लोकपठण व तबला वादन.
४) श्री. ऐजीराम मो. मनोजा, मुंबई.

थोराभोड्यांच्या भेटी :-

- १) श्री. रणदिवे साहेब, इन्कमटॅक्स कमिशनर, नागपूर.
२) श्री. जयराम मुरलीधर, डी. एस्. पी. दिल्ली.
३) श्री. शंकरराव चव्हाण, शेतकी मंत्री, महाराष्ट्र राज्य.
४) श्री बी. एन्. आढारकर, कस्टोडियन, सेंट्रल बँक ऑफ इंडिया.
५) श्री. खंवाटा, जनरल मॅनेजर, सेंट्रल बँक ऑफ इंडिया.
६) श्री. टिपणीस, असि. जन. मॅनेजर, सेंट्रल बँक ऑफ इंडिया.

शिर्डी येथील हवापाणी :- उन्हाळा सुरू झाला. रात्रौ गारवा असतो. रोगराई काहीं नाही.

देणगी रु. १००/- पेक्षा जास्त देणारांची नावे (शिरडी कचेरी).

एप्रिल १९७२

अ.नं	भक्ताचे नाव	गांव	रक्कम	फंड
१	श्री. शिके रवींद्रनाथ श्रीधर	पुणे ३०	१००	कायमफंड
२	श्री. मोटूमल अण्ड सत्स	मुंबई ९	५०१	कोठी
३	श्री. पी. एस्. राणा.	औरंगाबाद	१००	कायमफंड
४	श्री. चमनलाल भाटिया.	मुंबई ५	२००१	निश्चित स्वरूपाची देणगी
५	श्री. सुंदर वाणी	मुंबई	१०१	अन्नदान
६	सौ. नंदूवेन पटेल	मुंबई	१७६-५०	कोठी
७	श्री. टोकशी मेवजी	मुंबई	१०१	कोठी
८	श्री. आर. बी. पटेल.	आफ्रिका	१०१	कोठी
९	श्री. सरितावेन मकानभाई	आफ्रिका	१००	कोठी
१०	श्रीमती रेणूदेवी राधाकिसन अग्रवाल	उमरखेड	२०१	अन्नदान
११	श्री. चंदूलाल जी. सोनी.	मुंबई १४	२५१	रुग्णालय
१२	श्रीमती ताराबाई कापडिया	मुंबई २६	२५१	कोठी
१३	श्री. चंदूलाल जी. सोनी	मुंबई १४	२५१	अन्नदान
१४	श्री. एम्. जी. माटेडा	नवसारी	१०१	अन्नदान
१५	श्री. वैद्य. एस्. बी.	मुंबई २८	१०१	कायमनिधी
१६	श्री. आर्. एन्. भागवत	मुंबई	१११	कोठी
१७	मिलिन्द इंजिनियरिंग वर्क्स	मुंबई	१०१	कोठी
१८	श्री. मकुमल रेवाचंद पुरुषोत्तम	खार, मुंबई	१८०	अन्नदान
१९	श्री. सुरेश चितालीया	मुंबई १	२०१	अन्नदान
२०	श्री. एस्. व्ही. चितालीया	मुंबई १	५००	कायमनिधी
२१	श्री. हेमंत व्यास	मुंबई २	१००१	रुग्णालय
२२	डॉ. एस्. के. दस्तुर	मुंबई १४	१००	रुग्णालय
२३	श्री. मोरेश्वर सखाराम विद्वांस	मुंबई १६	१०८	कोठी
२४	एक साईभक्त	मुंबई	१५१	कोठी.
२५	श्री. जयंतीभाई दाणी	अहमदाबाद	१००	अन्नदान
२६	श्री. शंकर बाबाराव कोकड	परभणी	१०१	कोठी
२७	श्री. दत्तात्रय प्रभाकर चिटणीस	ठाणा	१००	कायमफंड
२८	श्री. के. के. शिंगडोया	मुंबई १६	२७०	कोठी, अन्नदान
२९	एक साईप्रेमी भक्त	मुंबई	१७०	कोठी, अन्नदान
३०	श्रीमती अरुणकुमारी एच्. शाला	अहमदाबाद	१०१	अन्नदान

अ.नं.	भक्ताचे नांव	गांव	रक्कम	फंड
३१	श्री. प्रभुदास पुजारा	मुंबई	१०१	कोठी
३२	श्री. शरद गणपत पडवळ	मुंबई ७	१०१	कोठी
३३	श्री. एम्. आर्. राव	मुंबई १	१०१	कोठी
३४	श्रीमती मनोरमा मोकाशी	मुंबई ४	१०१	कोठी
३५	श्री. नागोजी फकीरजी धोडे	दापुरा	१०१	कोठी
३६	डॉ. वसंत व्यंकटेश ग्रामपुरोहित	गुलबर्गा	१०१	कायमफंड
३७	श्री. पी. एन्. इलाव्हीया	राजपिपला	२०१	कोठी
३८	सौ. जांताबाई रामचंद्र मिरामते	पुणे	१२५	कोठी
३९	पंकज प्लास्टिक प्रॉडक्टस्	मुंबई ६०	१०१	कोठी
४०	श्री. जी. चंद्रमोहन	जगतीयाळ	१०१	कोठी
४१	श्री. जी. भीमलिंगम्	जगतीयाळ	२०१	कोठी
४२	सौ. सत्यभामा भाऊराव वैद्य	मुंबई २८	५०१	रुग्णालय
४३	श्री. आर्. बशी	मुंबई ५४	४०४	रुग्णालय
४४	श्री. पी. एम्. त्रिवेदी	मुंबई ४	१५१	रुग्णालय
४५	श्री. एम्. जे. संघवी	मुंबई २	१०१	कायमफंड
४६	श्री. सी. आर्. कुठकर्णी	पुणे	१०१	कोठी
४७	डॉ. जे. बी. भगत	मुंबई ६६	२०१	कोठी
४८	श्री. एन्. एच्. पटेल	सांवीया	१२५-२५	कोठी
४९	श्रीमती शारदाबेन आर्. पटेल	सांवीया	१२५-२५	कोठी
५०	श्री. राज धवन	दिल्ली	१०१	कोठी
५१	एक साईप्रेमी भक्त	मुंबई	१११	रुग्णालय
५२	श्री. नारायण दिवाणजी साळी	फैजपूर	१५१	अन्नदान
५३	महादेव सौं मिल	संगमनेर	१०१	कोठी
५४	श्री. व्ही. के. शाह	मुंबई	{ १०० १००	कोठी अन्नदान
५५	श्री. सु. रं. घेरावार	नांदेड	१०१	अन्नदान
५६	श्री. प्रेमचंद्र मोनाचा	हायलंड	१०१	कोठी
५७	श्री. एन्. एम्. राजन	न्यू दिल्ली	१०१	कोठी
५८	श्री. रा. आ. कदम पांडे	मुंबई	१०१	कोठी
५९	श्री. एच्. एम्. दमाणिया	मुंबई	१०२	कोठी, अन्नदान
६०	श्री. बी. एन्. आडारकर	मुंबई	१०१	कोठी
६१	श्री. व्ही. के. शाह	मुंबई	१००	रुग्णालय
६२	श्री. एन्नु नरसिमलु	निवार	५००	कायमनिधी

अ.नं.	भक्ताचे नांव	गांव	रक्कम	फंड
६३	श्री. व्ही. के. शाह	मुंबई	१००	शिक्षणनिधी
६४	श्री. ए. एस्. स्वामी	छाबूआ	२००	शिक्षणनिधी
६५	श्री. एच्. सी. दोशी	मुंबई ६	१०१	कायमनिधी
६६	श्री. सी. श्रीनिवास	शि.बाद	१००	शिक्षणनिधी
६७	श्री. एन्नु नरसिमलू	नि.बाद	१११	अन्नदान
६८	श्री. एच्. सी. दोशी	मुंबई ६	११३	कोठी
६९	श्री. सौ. डी. सी. पटेल	मुनसाद, बलसाड	५०१	कोठी
७०	श्रीमती गंगाबेन मोहन पटेल	मुनसाद	१००	कोठी
७१	श्री. विरल चित्तरंजन शहा	मुंबई २६	१००	कायमफंड
७२	श्री. जे. बी. नागपाल	मुंबई १०	१०१	कोठी
७३	श्री. रामचंद्र अर्जुन वाडेकर	मुंबई ५२	१८५	अन्नदान
७४	सौ. शोभादेवी खत्री	अकोला	२०१	कोठी
७५	श्री. पी. अरविंद	मुंबई ७	५०१	कोठी
७६	छानीयाता प्रवास मंडळ	छानी	१०१	कोठी
७७	श्री. डी. व्ही. कुळकर्णी	मुंबई ५५	२४५	कोठी
७८	श्री. चुनीलाल जानी	मुंबई	१००	अन्नदान
७९	एक साईभक्त	मुंबई	१०१	अन्नदान

श्रीसाईसचरित (हिंदी)

अनुवादक—श्री. श्री. ना. हुद्दार

अध्याय ३ रा (क्रमशः)

पूर्वकथा अनुसंधान । साई देते पूरा आश्वासन ।
उनकी पूरी अनुज्ञा रहन । चरित्र कथनार्थ ॥ १ ॥
“तुम अपना काम करत । जरा भी दिलमें न उरत ।
मेरे वचनमें हो विश्वस्त । मन का निर्धार करे ॥ २ ॥
मेरी लीला का विवरण । करे अबिद्या दोष निवारण ।
भक्तिसे करना श्रवण । प्रपंच भान हटेगा ॥ ३ ॥
श्रवण सिंधुमें उठत । लहरें भक्ति प्रेमासृत ।
मञ्जन उपरही करत । बोध रत्न प्राप्त हो ” ॥ ४ ॥
सुनकर निःशंक मन । साईपदों करे नमन ।
पश्चात् चरित्र लेखन । यथा स्मरण आरम्भ करे ॥ ५ ॥
बाबा के मुख से शब्द उठत । वही शुभ शकुन मानत ॥
यह घट सके निश्चित । मैं तो केवल बेगारी ॥ ६ ॥
देखने अगम्य हरिलीला । अन्यो को न समझे भला ।
श्रुतिशास्त्र मौन निश्चला । किसीको पता न चले ॥ ७ ॥
शास्त्र विशारद वेदवित् । प्रज्ञावंत और पंडित ।
घट पटादि वाद करत । इनके पीछे नहीं लगना ॥ ८ ॥
हरी निजभक्तों के अंकित । भोले भालोंको पावत ।
प्रेम हेत स्वयं बिका जात । दांभिकों से हठ करे ॥ ९ ॥
“इसमेंही तुम्हारा कल्याण । मदवतार सफल रहन ।
मैं सदा कहत रहन । मुझे फिकर तुम्हारी ॥ १० ॥
और एक कहता शामा । जो प्रेमसे स्मरत मन्नामा ।
उसकी सभी कामना । पूरी कर प्रेम बढाता ॥ ११ ॥
जो गाता मेरा भजन । चरित्र गाथा कथन ।
उसके आगे पीछे रहन । चारों दिशाओंसे रक्षत करे ॥ १२ ॥
जो जो भक्त मेरे कारण । जीव प्राणसे विचरण ।
उन्हें यह कथा श्रवण । सहज आनंदी करे ॥ १३ ॥

जो भी मेरा कीर्तन करत । उसे पूर्णनिंद हो प्राप्त ।
 सुख संतोष सदा रहत । मेरा वचन सत्य माने ॥ १४ ॥
 मुझे जो हो अनन्य शरण । विश्वाससे करे भज्जजन ।
 मेरा चित्तन मेरा स्मरण । उसे उद्धरना ब्रीद मेरा ॥ १५ ॥
 मेरा नाम मेरी भक्ति । मेरा दफतर मेरी पोथी ।
 मेरा ध्यान सदा चित्ती । उसे विषयेच्छा कैसी ॥ १६ ॥
 कृतांतके जबड़ेसे । निजभक्तों खींच लातसे ।
 जो कथा-श्रवण करतसे । रोग निवारण होगा ॥ १७ ॥
 कथा करे सादर श्रवण । उसपर करना मनन ।
 पश्चात् निदिध्यासन । समाधान प्राप्त हो ॥ १८ ॥
 'अहं सोऽहं' का विलंबन । श्रोता मन हो उन्मन ।
 चित्त होत चैतन्यघन । अनन्य पूर्ण श्रद्धासे ॥ १९ ॥
 'साईसाईति' नामस्मरण । करेगा कलिमल दहन ।
 वाक्श्रवण पाप भंजन । एकही साष्टांग प्रणामसे ॥ २० ॥
 कार्य यद्यपि नहीं सानान्य । आज्ञा करे शिरसामान्य ।
 बाबासम होते वदान्य । दीनता क्यों हो ? ॥ २१ ॥
 किसीसे मंदिर बंधवात । किसीसे कीर्तन करवात ।
 किसीको यात्रार्थ भेजात । मुझे लिखने बिठाया ॥ २२ ॥
 सभी भक्तोंमें मैं पामर । किस गुणसे करुणा सागर ।
 दयाघन मद्धं कृपावर । मैं नहीं जानता ॥ २३ ॥
 गुरु कृपाकी अभिनवता । जहां अल्पभी नहीं द्रवता ।
 वहां हराभरा तरु फुटता । फैलता, फलता अनायास ॥ २४ ॥
 कोई आगे बांधेगा मठ । कोई देवालय या घाट ।
 अपन चलेंगे सीधे पथ । चरित्र पाठ साईका ॥ २५ ॥
 कोई करे सादरार्चन । कोई पादसंवाहन ।
 उत्कंठित होता मन्मन । गुण संकीर्तन करते ॥ २६ ॥
 कृत युग में साधन 'ध्यान' । वेतामें 'मनन', द्वापार अर्चन ।
 ध्येय प्राप्त 'नामसंकीर्तन' । 'गुरुभजन' कलियुगमें ॥ २७ ॥
 अनधिकारी मैं निश्चित । कई चिंधिया न एक पर्याप्त ।
 वहां ऐसा कठिन व्रत । मैं क्यों स्वीकारता ॥ २८ ॥
 यत्न न करते बैठे स्वस्थ । आज्ञा भंग पाप लगत ।
 यदि आज्ञा पालन कहत । यह पार पडना कैसा ॥ २९ ॥

समर्थ साई स्थिति सत्य । बखानने कौन समर्थ ।
 भक्तार्थ स्वयं कृपा करत । स्वयं चढ़वाते ॥ ३० ॥
 वाणी जहाँ न सकत । वहाँ जानेका मैं सोचत ।
 ऐसा कहने अवरत न रहत । किसीको भी ॥ ३१ ॥
 कलम धरते हाथ । मेरा मैं पन बाबा छीनत ।
 निज कथा स्वयं लिखात । जिसका भूषण उन्हीं को ॥ ३२ ॥
 यह संत चरित्र लेखन । संत बिना कौन कर सकत ।
 बाबा के अतर्वर्ष गुण । गगन चुंबी मानो ॥ ३३ ॥
 तन्महत्ता अति गहन । बखानने मैं मति हीन ।
 उन्हीं ही यह लेखन । कर वचन मुक्त होना है ॥ ३४ ॥
 बाबा ! यद्यपि मैं ब्राह्मण । श्रुति स्मृति नेत्र बिहीन ।
 मेरे लिये हैं द्वेषण । पर मुझे भूषण आपका ॥ ३५ ॥
 श्रुतिस्मृति द्विज नयन । काना वो एक नेत्र हीन ।
 अंधा हो वो नेत्र बिहीन । वैसा मैं हीन दीन ॥ ३६ ॥
 आप मुझे अंधका लाठी । होते मुझे क्यों अट्ठाढी ।
 पीछे चलना लेके लाठी । सीधे रास्ते से ॥ ३७ ॥
 अब आगे कैसा करना । मुझ पामरको नहीं कल्पना ।
 आप बुद्धि दाता बनना । निजकार्य संपन्न करें ॥ ३८ ॥
 गुंगा बृहस्पतिसा बोलत । पंगू मेरू पर्वत लांघत ।
 अतर्वर्ष शक्ति जो धारत । अपनी युक्ति बेही जाने ॥ ३९ ॥
 मैं केवल चरणों का दास । मुझे नहीं करना उदास ।
 जबतक मैं लेता श्वास । निजकार्य साध लेवें ॥ ४० ॥
 अब आप श्रोता गण । जाना है ग्रंथ प्रयोजन ।
 साई लिखते लिखाते जान । भक्त कल्याणार्थ ॥ ४१ ॥
 बांसरी कैसी बजत । पेटी का सूर कैसा रहत ।
 बजानेवाला देखत । हम दुःख क्यों करें ॥ ४२ ॥
 चंद्रकांत जो खवत । क्या वो तदंतर का अमृत ।
 वह तो चंद्रकी करामत । चंद्रोदय पर चंद्र निर्मित ॥ ४३ ॥
 सागर को ज्वार आत । क्या वहाँ उसकी कुदरत ।
 वह है चंद्रोदय के हाथ । सागरका कृत्य नहीं ॥ ४४ ॥
 टालकर भँवरे खडक । सागर में नाव चले निक ।
 अतः दीप लालभडक । मार्ग दर्शन करते ॥ ४५ ॥

वैसी साईनाथ कथा । अमृताधिक रस भरिता ।
 दुस्तर भवसागर पंथा । तरने सुगम करत ॥ ४६ ॥
 धन्य धन्य संतकथा । श्रवण द्वारे प्रविशता ।
 बाहर पडे देहाभिमानता । द्वंद्व वार्ता न रहे ॥ ४७ ॥
 जो जो कथा हृदयस्थिता । विकल्प बाहर निकलता ।
 बड़े ज्ञान संचय सरिता । देहके गर्वका नाश हो ॥ ४८ ॥
 बाबा का शुद्ध यशगान । प्रेमसे उसका श्रवण ।
 होत भक्तके पापोंका दहन । परमार्थ साधन सरळ ॥ ४९ ॥
 मायातीत ब्रह्म काय । तरणार्थ क्या उपाय ।
 कर्म धर्माचारसे हरि प्रिय । निज भक्तों कैसा होता ॥ ५० ॥
 आत्यंतिक क्षेमप्रद । भुक्ति मुक्ति विरक्ति सत ।
 वर्णाश्रम धर्म वस्तु अद्वैत । आदि विषय अति गूढ ॥ ५१ ॥
 इनकी जिसे रुचि रहत । निज रुचि पूर्ति हेत ।
 ज्ञानोबा एकनाथके ग्रंथ । वे सुखसे पढ़ें ॥ ५२ ॥
 कृतयुग में 'शम-दम' । लेता 'यजन', द्वापार 'पूजन' ।
 कलियुग 'नाम कथा कीर्तन' । परमार्थ साधन स्वल्प ॥ ५३ ॥
 ब्राह्मणादि चारों वर्ण । सर्वों को गुरुकथा श्रवण ।
 स्त्री शूद्र वा जातिहीन । यही एक साधन हो ॥ ५४ ॥
 जो पुण्यवान रहत । वह यह कथा सुनत ।
 किसीको यदि निद्रा सतात । उसे श्रीहरी जगायेंगे ॥ ५५ ॥
 विषय भोग अनवरत । न लाभते हो दीनचित्त ।
 उन्हें यह संतकथामृत । विषयनिर्मुक्त करेगा ॥ ५६ ॥
 योग याग ध्यान धारणा । करते पढ़ते कष्ट नाना ।
 अनायास हो कथा श्रवणा । एक अवधान रखते ॥ ५७ ॥
 ऐसी साईकथा निर्मल । सुनिये सुनिये सज्जन स्नेहल ।
 पांच महापाप प्रबल । दग्ध नष्ट होंगे ॥ ५८ ॥
 हम भव पाशमें फँसत । जिससे निजरूप ढांका जात ।
 श्रवणसे हो आवरण मुक्त । पूर्वं रूप दृश्य होगा ॥ ५९ ॥
 कथाओंका सदा हो स्मरण । करे उसका परिशीलन ।
 भववार्ता शांत करन । संतोषन जीवोंका ॥ ६० ॥

पढते सुनते भक्तियुत । साईबाबा का ध्यान करत ।
 सगुणरूप होवे दृष्ट । चित्त में स्थिर होवे ॥ ६१ ॥
 ऐसी हो सद्गुरु भक्ति । संसारकी हो विरक्ति ।
 गुरुस्मरणमें प्रीति । मति निर्मल होवे ॥ ६२ ॥
 ऐसा मनमें सोचत । साईनाथ कृपा करत ।
 निमित्त मात्र आगे करत । स्वयं सब करते ॥ ६३ ॥
 कास दूधसे खूप भरत । बत्स बिना पान्हा न छोडत ।
 यह गौका स्वभाव रहत । वैसी ही साईकी रुचि ॥ ६४ ॥
 मुझ चकोर की आस । आनंद घन माँ बसो खास ।
 तृप्त करे मेरी तुच्छ प्यास । भक्तों पूर्ण शांति देगी ॥ ६५ ॥

चक्रिक भील

—हनुमान प्रसाद पोद्दार

(स्वर्गीय श्री. हनुमान प्रसाद पोद्दारजी का परिचय हमने मई के अंक में कराया है। श्री. पोद्दारजी की प्रसादपूर्ण शैली का परिचय इस चक्रिक भील की कथासे होगा। —संपादक।)

द्वापरयुग में चक्रिक नामक एक भील वन में रहता था। भील होने पर भी उसके आचरण बहुत ही उत्तम थे। वह मीठा बोलने वाला, क्रोध जीतने वाला, अहिंसापरायण, दयालु, दम्भहीन और माता-पिता की सेवा करने वाला था। यद्यपि उसने कभी शास्त्रों का श्रवण नहीं किया था, तथापि उसके हृदय में भगवान की भक्ति का आविर्भाव हो गया था। वह सदा हरि, केशव, वासुदेव और जनार्दन आदि नामों का स्मरण किया करता था। वन में एक भगवान हरि की मूर्ति थी। वह भील वन में जब कोई सुन्दर फल देखता तो पहले उसे मुँह में लेकर चखता, फल मीठा न होता तो उसे खुद खा लेता और यदि बहुत मधुर और स्वादिष्ट होता तो उसे मुँह से निकालकर भक्तिपूर्वक भगवान को अर्पण करता। वह प्रतिदिन इस तरह पहले चखकर स्वादिष्ट फल का भगवान को श्रद्धा से भोग लगाया करता। उसको यह पता नहीं था कि जूठा फल भगवान के भोग नहीं लगाना चाहिए। अपनी जाति के संस्कार के अनुसार ही वह सरलता से ऐसा आचरण किया करता।

एक दिन वन में घूमते हुए भील कुमार चक्रिक ने एक पियाल वृक्षका एक पका हुआ फल देखा। उसने फल तोड़कर स्वाद जानने के लिए उसको जीभ पर रखा। फल बहुत ही स्वादिष्ट था, परन्तु जीभ पर रखते ही वह गले में उतर गया। चक्रिक को बड़ा विषाद हुआ। भगवान के भोग लगाने लायक अत्यन्त स्वादिष्ट फल खाने का वह अपना अधिकार नहीं समझता था। 'सबसे अच्छी चीज ही भगवान को अर्पण करनी चाहिए,' उसकी सरल बुद्धि में यही सत्य समाया हुआ था। उसने दाहिने हाथ से अपना गला दबा लिया कि जिससे फल पेट में न चला जाय। वह चिन्ता करने लगा कि 'अहो, आज मैं भगवान को मीठा फल नहीं खिला सका, मेरे समान पापी और कौन होगा।' मुँह में अंगुली डालकर उसने वमन किया तब भी गले में से अटका हुआ फल नहीं निकला। चक्रिक श्रीहरि का एकान्त सरल भक्त था। उसने भगवान की मूर्ति के समीप आकर कुल्हाड़ी से अपना गला एक तरफ से काटकर फल निकाला और भगवान को अर्पण किया। गले से खून बह रहा था। पीड़ा के मारे व्याकुल हो चक्रिक बेहोश होकर गिर पड़ा। कृपामय भगवान उस सरल-हृदय शुद्धांतः-कारण प्रेमी-भक्त की महती भक्ति देखकर प्रसन्न हो गये और चतुर्भुज रूप से साक्षात् प्रकट होकर कहने लगे —

‘इस चक्रिक के समान मेरा भक्त कोई नहीं, क्योंकि इसने अपना कण्ठ काटकर मुझे फलप्रदान किया है —

यद्वत्त्वानृण्यमाप्नोति तथा वस्तु किमस्ति मे ।

—मेरे पास ऐसी क्या वस्तु है जिसे देकर मैं अनृण हो सकूँ ? इस भील-पुत्र की धन्य है । मैं ब्रह्मत्व, शिवत्व या विष्णुत्व देकर भी इससे अनृण नहीं हो सकता !’

इतना कहकर भगवान ने उसके मस्तक पर हाथ रखा । कोमल करकमल का स्पर्श होते ही उसकी सारी व्यथा दूर हो गई और वह उसी क्षण उठ बैठा । भगवान उसे उठाकर अपने पीताम्बर से, जैसे पिता अपने प्यारे पुत्र के अंग की धूल झाड़ता है, उसके अंग की धूल झाड़ने लगे । चक्रिक ने भगवान को साक्षात् अपने सम्मुख देखकर हर्ष गद्गदकण्ठ हो मधुर वाक्यों से उनकी स्तुति की ।

‘हे गोविन्द, हे केशव, हे हरि, हे जगदीश, हे विष्णु यद्यपि मैं आपकी प्रार्थना करने योग्य वचन नहीं जानता तथापि मेरी रसना आपकी स्तुति करना चाहती है । हे स्वामी, मेरे इस महान् दोष का नाश कीजिए । हे चराचरपति, चक्रधारी, जिस पूजा से प्रसन्न होकर आपने मुझ पर कृपा की है आपकी उस पूजा को छोड़कर संसार में जो लोग दूसरों की पूजा करते हैं वे अज्ञानी हैं ।’

भगवान उसकी स्तुति से बहुत सन्तुष्ट हुए और उसे वर मांगने को कहा । सरल भक्त बोला —

‘हे परब्रह्म ! परमधाम ! हे कृपामय परमात्मन् ! जब मैंने साक्षात् आपके दर्शन प्राप्त कर लिए हैं तो मुझे और वर की क्या आवश्यकता है ? परन्तु हे लक्ष्मीनारायण ! आप वर देना ही चाहते हैं तो कृपाकर यही वर दीजिए कि मेरा चित्त आपमें ही अचल रूपसे लगा रहे ।’

भक्तों को इस वर के सिवा और कौन-सा वर चाहिए । भगवान परम-प्रसन्न हो अपनी चारों विशाल भुजाओं से चक्रिक का आलिङ्गन करके, भक्तिका वर दे वहाँ से अन्तर्धान हो गये ।

तदनन्तर चक्रिक द्वारिका चला गया और वहाँ भगवत्कृपा से ज्ञान लाभकर अंत में देवदुर्लभ मोक्ष-पद को प्राप्त हो गया । जो कोई भी भगवान की सरल, शुद्ध भक्ति करता है वही उन्हें पाता है ।—

ये यजन्ति दृढया खलु भक्त्या, वासुदेवचरणाम्बुजयुग्मम् ।

वासवादिविबुधप्रवरेज्यं, ते ब्रजन्ति मनुजाः किल मुक्तिम् ॥ (पञ्चपुराण)

जो मनुष्य दृढ़ भक्ति के द्वारा इन्द्रादि देवपूजित वासुदेव भगवान के चरण-कमल-युगल की पूजा करता है, वही मुक्ति प्राप्त कर सकता है ।

(‘जीवन प्रकाश’ से)

विदर्भ के श्रेष्ठ संत श्रीगजानन महाराज (शेगांव)

लेखक श्री. ना. हुद्दार

प्रास्ताविक

संसार के सभी धर्मों में तथा सभी कालों में साधु सन्त, महात्मा हुए हैं, और हुवा करते हैं। भारत में समय समय पर कई साधु महात्मा हो गये हैं। भारत के महाराष्ट्र प्रान्त में भी मुकुंदराज, ज्ञानेश्वर, नामदेव, एकनाथ, रामदास, तुकाराम आदि १७ वीं शताब्दि तक हो गये। बीसवीं सदी में भी यह परंपरा चालू है।

श्रीवासुदेवानंद सरस्वती सन १९१४ में, शिरडी के श्रीसाईबाबा सन १९१८ में, साईखेडा के श्रीदादाजी धूनीवाले १९३० में तथा चित्रकूट के श्रीमाधवनाथ महाराज १९३३ में समाधिस्थ हुए।

महाराष्ट्र के विदर्भ-मराठवाडा विभागों में भी कई साधु, सन्त एवं महात्मा पुरुष विचरते रहे हैं, जिनमें शेगांव के श्रीगजानन महाराज एक प्रख्यात संत महात्मा हुए हैं। श्रीगजानन महाराज बुलढाणा जिले के शेगांव में पहिली बार माघ वद्य ७ शक १८०० याने २३ फेब्रुआरी १८७८ के दिन युवावस्था में प्रकट हुए। भाद्रपद शु. ५ ऋषिपंचमी शक १८३२ याने ८-९-१९१० के दिन आपने समाधि ग्रहण की। प्रकट होते समय आपकी १८-२० आयु मानी जाय तो केवल ५०-५२ की अवस्था में आपने अपनी जीवन यात्रा समाप्त की। विदर्भ में आप केवल ३२ वर्ष प्रगटरूपमें रहे।

सन्तों को ईश्वर समान माना जाता है। काम-क्रोध-लोभ-मोह-मद-मत्सर इन षड्रिपुओंपर आपने विजय संपादन की होती है, तथा भूत मात्र के संबंध में उनके दिल में दया व प्रेम वास करता है। संतों को कल्पवृक्ष, चिंतामणि, स्पर्शमणि आदि उपमाओंसे संबोधित किया जाता है।

संतोंकी प्रेरणासे कई लोग कुर्ण, तालाब, पानी-घर, धर्मशाला, मंदिर पाठशाला, विशालय, वसतिगृह, ग्रंथालय आदिका निर्माण करते हैं।

सन्तोंके लिए क्या असंभव है? वे निर्जल स्थानमें जल, ऊसर जमीनमें वगीचे एवं अच्छी फसल और सुन्दर आकर्षक निवासस्थान निर्माण कर सकते हैं। शिरडी, शेगांव, गणेशपुरी, गरुडेश्वर, नारेश्वर आदि कुछ स्थान उल्लेखनीय हैं।

पंढरपुरके विख्यात सन्तचरित्रलेखक श्री दासगणू महाराजने 'श्रीगजानन विजय' नामक २१ अध्यायोंका एक मराठी ओवीबद्ध ग्रंथ लिखा है, जिसका प्रथम संस्करण सितंबर १९३९ में प्रकाशित होकर अभीतक दससे अधिक संस्करण तथा लगभग एक लाख प्रतियाँ प्रकाशित हो चुकी हैं। विदर्भ, नागपूर में श्रीगजानन महाराज के प्रति असीम श्रद्धाभाव रखनेवाले असंख्य नारी

नर हैं, जो नित्यप्रति इस ग्रंथ का पूजा पठन श्रद्धापूर्वक किया करते हैं। खानदेश, पश्चिम महाराष्ट्र तथा अन्यत्र भी श्रीगजानन महाराज के कई उपासक भक्त हैं।

श्रीगजानन महाराज दिगंबर वृत्तीके सिद्धिप्राप्त एक महात्मा रहे हैं। कहीं भी घूमना, कहीं भी रहना, कुछ भी खाना पीना, गूढ सूचक एवं थोड़ा ही बोलना आपका स्वभाव था।

अध्याय १ ला

शेगांव में प्रकट दर्शन

बुलढाणा जिलेके खामगांव तालुकामें शेगांव यह स्थान खामगांव से १० मील-पर है। यह नागपूर रेलवेका एक प्रमुख विरामस्थान (स्टेशन) है, जहां एक्सप्रेस एवं मेल गाड़ियां भी रुकती हैं। खामगांव, अकोला, अमरावती आदि स्थानोंसे नियमित रूपमें यहां बसें भी आया जाया करती हैं। कपास व्यापार का भी यह एक प्रमुख केंद्र है। श्रीगजानन महाराज के निवास के कारण शेगांव एक पावन क्षेत्रके नाते सर्वत्र विख्यात हो गया है।

शेगांव के एक सज्जन देवीदासजी पातुरकर के यहां माघ वद्य ७ शक १८०० के दिन कुछ समारोह निमित्त भोज हुआ और जूठे पत्तर घरके बाहर सड़क पर फेंक दिये गये थे। दो पहर के धूपके समय पत्थर के पास एक तेज:- पुंज युवक बैठकर भातके चावल चून चूत कर रहा था। उसके शरीर पर एक बंडी और पानी पीने के लिये एक कदू माल था।

बंकटलाल अपने मित्र दामोदर कुलकर्णी के साथ उस रास्तेसे जा रहा था। उन दोनों की दृष्टि अकस्मात इस युवक पर पड़ी। उन्होंने सोचा - यह भीख मंगा होता तो इसने भीखकी मांग की होती, और देवीदासजी सज्जन होनेसे उन्होंने आनंदसे दी भी होती। व्यासजीने पुराणोंमें लिखा है कि सन्त-साधु क्वचित् फसलेके समान विचरते हैं। अतः वे दोनों युवक की ओर और ही आकृष्ट हुए।

बंकटलालने समीप जाकर पूछा "तुम जूठे पत्तलों में क्या खोज रहे हो। भूख लगी हो तो अन्न का प्रबंध किया जा सकता है।" कुछ भी उत्तर न देते युवकने उनकी ओर देखा। तेजस्वी कांतिमान वदन, कसा हुआ शरीर, चौड़ी छाती, स्थिर भाँप, अपनेमें खोयी हुई आंखें इस प्रकार योगी जैसा प्रसन्न वदन देखकर मनही मनमें उन्हें दोनोंने वंदन किया। उन्होंने देवीदासजी को एक पत्तल परोस कर लानेकी विनय की। देवीदास जी ने तुरंत एक पत्तल मिष्टानोंके

साध लाकर युवक के सामने रख दी। युवकने सभी चीजोंको इकट्ठा मिलाकर भोजन किया। कटू में जल न होनेसे बंकट लालने दामोदरसे जल लानेके लिए कहा।

दामोदरने युवक से पूछा “पीनेका जल ला दूँ?” युवक हँसकर बोला “तुम्हें आवश्यकता प्रतीत होती हो तो ले आवो। सर्वत्र एकही ब्रह्म भरा हुआ है। तुम हम यह भेद नहीं है। पर संसार में व्यवहार के रूपमें रहना पड़ता है। इस देहने अन्न खाया, इसलिए इसे पानी की आवश्यकता होगी। यह चतुरोंने जानना चाहिए। यदि तुम्हारी बुद्धि तुम्हें यह कहती हो तो जलका प्रबंध करो”।

यह सुनकर दोनों को हर्ष हुआ। बंकटलाल सोचने लगा—‘यह हमारा अहोभाग है कि हमें इनका दर्शन हुआ।’ दामोदर पानी लाने के लिए अंदर गया। कुएँके पास एक गड्ढा पड़ा था जिसका पानी जानवर पीते थे। युवक वहाँ गया और वहाँका जल पीकर उसने डकार दी। इतने में दामोदर जल लेकर आया। उसने कहा “महाराज, लीजिये मैं ठंडा, साफ तथा सुगंधी जल लाया हूँ। जानवरों ने गंदा किया हुआ पानी क्यों पीते हैं?”

युवकने उत्तर दिया, “ये व्यवहारकी बातें मुझसे न कहो। यह सभी संसार ब्रह्मसे व्याप्त है। गंदा, साफ, सुगंधी ऐसा कोई भेद नहीं है। गंदा साफ वही है। सुगंध दुर्गंध वही है। पीनेवाला भी उससे भिन्न नहीं। ईश्वर की अगाध लीला इस तर देहसे ही जानी जा सकती है। पर यह न करते मनुष्य संसार में कैसा रहता है। वास्तव में यह संसार कैसे निर्माण हुआ इसका मानव को विचार करना चाहिए”। यह मार्मिक भाषण सुनकर दोनों गद्गद हो उठे। उन्होंने नम्रतासे उन्हें प्रणाम किया। युवक वहाँसे द्रुतगतिसे चला गया।

शेगांव में दर्शन होने के पूर्वतक युवक कहाँ था, उसका जन्म कहाँ, किस कुलमें, किस दिन हुआ, तथा उसकी जाति, उसके माँ-बाप कौन थे, उसका सही नाम क्या था, उसकी शिक्षा, दीक्षा आदि संबंधी कुछभी जानकारी उपलब्ध नहीं है।

५

अध्याय २ रा

बंकट लालके घरमें

योगी युवक चला गया यह देखकर बंकटलालको दुःख हुआ। उसे उसका ध्याससा लगा रहा। खाना पीना करने को भी उसका जी नहीं चाहता था। शेगांव में सर्वत्र खोज की लेकिन पता नहीं चला। अपनी मनोभावना पिताजी से कहने का उसे साहस नहीं होता था।

बंकटलाल के पिताजी भवानी रामजी शेगांवके एक प्रतिष्ठित व्यवसायी सज्जन थे। पुत्रको दुःखी एवं चिंतित देखकर उन्होंने उससे एक दिन पूछा "तू जवान है। घरमें किसी बात की कमी नहीं है। फिर तुझे क्या हो रहा है जिससे तू इतना दुःखी एवं विचारमग्न दीख रहा है?" बंकटलालने कुछ तो भी कहकर बात टाल दी। बंकटलाल के पड़ोस में रामाजीपंत देशमुख नामके एक वृद्ध जमीनदार रहते थे। उन्हें बंकटलाल ने सब समाचार सुनाया। उन्होंने कहा "तूने जो कुछ बताया है उससे यह अनुमान होता है कि वह कोई योगी महात्मा है। योगी बिना इस प्रकार किसीका बर्ताव नहीं होता। तेरा अहोभाग है कि तुझे ऐसे योगीका दर्शन हुआ। फिर जब तुझे उनका दर्शन होगा तब मुझे भी ले चलना।"

इसके पश्चात् चार दिन बीत गये। उस महात्माकी खोज बंकटलाल बराबर करता रहा। वार्षी-टाकली के गोविंदबुवा शेगांव में कीर्तन करने हेतु पधारे। श्रीशंकर के मंदिर में कीर्तन का आयोजन था। कीर्तन सुनने गांवकी तरनारियां आया करती। बंकटलाल भी एक मित्र पीतांबरके साथ वहां जा रहा था। रास्तेमें योगी युवक संबंधी समाचार उसे सुनाया। अकस्मात् उन्होंने मंदिर के पीछे एक शिलापर उन्हें बैठे हुए देखा। दोनों उनके समीप गये और पूछा, "कुछ खानेके लिए लावे?"

महात्मा बोले, "तुझे गरज हो तो उस मालिन के यहांसे रोटी और प्याज का बेसन ले आवो!" बंकटलाल ने मालिन के यहांसे आधी रोटी और बेसन लाकर उनके हाथपर रखा। खाते समय पीतांबरसे महात्माने कहा "यह कढ़ू ले जाकर तथा उसे नाले में डुबाकर और जलसे भरकर ले आवो।" पीतांबर ने कहा, "महाराज, नालेमें पानी बहुत कम है और जानवरोंने उसे गंदा किया है। आप चाहे तो दूसरी ओरसे अच्छा पानी लाकर देता हूँ।" महात्मा ने कहा, "उस नालेसे ही जल ले आवो और ध्यान रखना, हाथ के अंजली से पानी न भरते कढ़ू को डुबाकर ही जल भर लेना।"

पीतांबर नालेपर गया। उसने कढ़ू को जल में रखा तो वहां गड़्ढा बनकर कढ़ू डूबे इतना जल दीखा। पानी गंदा होनेपर भी कढ़ू का जल साफ स्वच्छ रहा। उसने और स्थानों पर कढ़ू को रखकर देखा। सभी स्थानोंपर गड़्ढे निर्माण होनेका चमत्कार उसने देखा। कढ़ू उठाते ही गड़्ढा मिट भी जाना। उसने जाना कि योगी के बिना इस प्रकारकी शक्ति और किसी में नहीं होती। उसने हर्षके साथ जल से भरा हुआ कढ़ू महात्माको दिया।

जल पीनेके पश्चात् महात्मा ने बंकटलाल से कहा, "तेरे पासकी सुपारी निकाल। अरे क्या मालिन की रोटीपर ही मुझे संतुष्ट करना चाहता है?" बंकटलाल ने खिसेमें से सुपारी निकालकर दी। साथ ही दो हैद्राबादी पैसे भी

दिये। पैसे देखकर महात्मा हँसकर बोले, “क्या याचक समझकर मुझे पैसे देता है? तुझ जैसे व्यवहारी लोगोंको इसकी जरूरी है। मैं भाव-भक्तीके पैसेपर संतुष्ट रहता हूँ। यह भक्ति तेरे पास थी इसलिए फिरसे तुझे दर्शन दिया। दोनों कीर्तन सुनने जावो। मैं यहां नीमके पेड़के नीचे बैठकर ही सुनता हूँ।” यह सुन दोनों कीर्तनमें जाकर बैठे।

भागवत एकादश स्कंधांतर्गत हंस गीता के श्लोक के पूर्वार्ध का कीर्तनकार ने विवरण किया। श्लोक का उत्तरार्ध योगी महात्माने उच्च स्वरसे कहा। यह देखकर गोविंदबुवा आश्चर्यचकित हुए। उन्होंने कहा, “यह उत्तरार्ध कहने-वाला व्यक्ति अधिकारी महात्मा जान पड़ता है। उन्हे कीर्तन में लाये।”

बंकटलाल और कुछ अन्य व्यक्ती महात्माके पास आये और उन्हें कीर्तनमें चलनेकी विनय की। किन्तु महात्मा अपने स्थानसे नहीं उठे। अन्तमें गोविंदबुवाने स्वयं महात्मा से विनय पूर्वक प्रार्थना की, “आप साक्षात् श्रीशंकर हैं। आपके बिना मंदिर सूना है। पूर्वजन्म के पुण्यसंचय से आपके दर्शन हुए। मेरा कीर्तन सफल हुआ ऐसा मैं मानता हूँ। कृपया मेरे साथ कीर्तनमें चलिये।”

महात्मा ने कहा, “गोविंदबुवा, वाणी में संगती होना चाहिये। अभी तूने ही बताया कि सर्व जगत् ब्रह्म से व्याप्त है। अन्दर बाहर दूसरा कुछ भी नहीं। फिर यह हठ क्यों? जैसा बोलना वैसा ही व्यवहार करना चाहिये। शब्द-च्छल किस लिए? भागवत के श्लोकका तू विवरण करता है और उसके प्रतिकूल व्यवहार क्यों? हरिदास का यह बर्ताव ठीक नहीं। मैं चाहता हूँ कि तूने केवल अर्थार्थी हरिदास नहीं बनना। जाए, अपने कीर्तन की पूर्ति करे। मैं यहीसे सुनता हूँ।”

गोविंदबुवा मंदिर में वापस आये और उन्होंने लोगोंसे कहा, “शेगांव के सज्जनों, आपको एक अनमोल रत्न प्राप्त हुआ है। उसको ठीक जतन कर रखिये। उन्हींके कारण शेगांव पंढरपूर बना है। यहां चलने बोलनेवाले पांडुरंग भगवान का आगमन हुआ है। उनकी हृदयसे सेवा करो। उनके शब्दोंको वेद जैसा मानो। इससे तुम्हारा कल्याण होगा। इस अनायास प्राप्त निधि को कभी भी नहीं गमाना।”

कीर्तन समाप्त होनेपर सभी अपने अपने घर लौट गये। बंकटलाल को तो विशेष ही हर्ष हुआ। उसने अपने पिताजी से सभी समाचार कथन किया और विनय की, “पिताजी, इस महात्माको अपने घर लाइयेगा।” भवानी रामजी ने कहा, “तुम ही उन्हें ले आवो।”

पिताजी की अनुज्ञा मिलनेसे बंकटलाल को और ही आनंद हुआ। वह उस महात्माकी खोज में रहा। चौथे दिन माणिक चौक में बंकटलाल ने उस महात्मा को देखा। सायंकाल का समय था। चरवाह गौओंको लेकर वापस आ रहे थे। गौएं और बछड़े महात्मा के पास इकट्ठा हो गये। वृक्षोंपर पक्षी-

गण कूजन करने लगे। बंकटलाल महात्मा को लेकर अपने घर आया। महात्मा को देखकर पिताजी को भी संतोष हुआ। उन्होंने सन्मान पूर्वक महात्माको पीढेपर बिठाया और बोले, “प्रदोष समय आप श्रीशंकर भगवान ही मेरे घर पधारे हैं।” यह कहकर बिल्वपत्र से उनका पूजन किया और विनय की कि यहीं आज भोजन करें।

भोजन तैयार करने में देर लगेगी और संभवतः महात्मा चल पड़ेंगे, इसलिए दोपहरकी पुरियाँ, खजूर, केला, मुसुंबी, मूली आदि थाली में रखकर आपके सामने थाली रख दी। भालपर बुक्का लगाकर पुष्पमाला पहनायी। महात्माने आनन्द के साथ भोजन किया। रात्रि में वहीं ठहरे।

दूसरे दिन बंकटलाल ने महात्मा के मंगल-स्नान का आयोजन किया। लगभग १०० घडे गरम पानीसे उन्हें नहलाया। एक ने उन्हें तेलकी मालिश की। दूसरेने साबून लगायी। और किसीने सुगंधी तेल और इत्र लगाया। नहाने के बाद उन्हें पीतांबर पहनाया गया। भालपर केशरी चन्दन, गलेमें पुष्प मालायें तथा तुलसी, बेल, बुक्का आदिसे पूजन किया। भोग के लिए कई मिष्टान्नोंकी थालियाँ उनके सामने रखी गयीं।

वह सोमवार का दिन था। भोग चढ़ाने में बंकटलाल के चचेरे भाई इच्छाराम सेठ केवल पीछे रहे। उन्हें उपोषण होनेसे उन्होंने विचार किया कि प्रदोष समय पूजनकर भोग चढ़ायें। इस विचारानुसार अस्तमान के समय उन्होंने श्रद्धाभाव पूर्वक पूजन किया और भोगके लिए मिष्टान्नको थाली और एक कटोराभर दही महात्मा के सामने रख दिया और प्रार्थना की, “आपने दोपहर भोजन किया है। फिरभी इस समय मेरे लिए कृपया भोग लेवें। आप खाये बिना मैं अन्नग्रहण नहीं करूंगा।” थाली में चार आदमियों के पर्याप्त अन्नपदार्थ थे। इच्छाराम के आग्रह कारण उन्होंने इस अन्नका सेवन किया। सभी लोक यह दृश्य देख रहे थे। आग्रह का परिणाम यह हुआ कि उन्हें बड़ी जोरदार वांती हुई। समर्थ रामदास स्वामी ने एकबार जिह्वालौत्यको मिटाने के लिए खूब खीर खायी थी। वास्तव में सन्तों में अतिरिक्त खाया अन्न भी पचाने की क्षमता होती है।

वांतीसे गंधा हुआ स्थान साफ किया गया तथा महाराज को पुनः नहलाकर अच्छे स्थानपर बिठाया गया। कई स्त्री, पुरुष, बाल-वृद्ध दर्शनार्थ आ रहे थे। भजन की दो दिंडियाँ भी आयी। महात्मा भी आनंद से ‘गण गण गणांत बोले’ या ‘गिण गिण गणोत्त बोले’ इस प्रकार गुनगुनाते रहे। ‘सर्वत्र ब्रह्म व्याप्त है’ यही इस भजनका भावार्थ है। इसी भजन के कारण आपको ‘श्रीगजानन महाराज’ नामसे सब लोग जानने लगे।

महाराज के निवास के कारण बंकटलाल का सदन पंढरपूर, नाशिक, हरिद्वार जैसा पावन क्षेत्र बन गया। रोज समाराधना (भोज पंक्तियाँ) उठने लगीं।

SHRI SAI LEELA

ENGLISH SECTION

VOLUME 51

JUNE 1972

No. 3

: OM SAI RAM :

A Message By SWAMI KARUNANANDA

My dear and precious premis,

In our weekly messages for some weeks past, we have been dealing with Jnana predominantly in preference to Bhakti or Love. In the Christmas week let us have a closer look at Bhakti or love.

Bhakti (Love) and Jnana (Wisdom) are like two sweets made of the same sugar but of different shapes. Giving up all ideas of My and Mine is Bhakti and giving up the 'I' is Jnana. In Bhakti you give up all your possessions and in Jnana you give up possessor of possessions. Bhakti is turning the mind towards God. In Jnana you about-turn the mind to its own source. He who searches for God or Truth must himself exist. That very existence is God. In Bhakti one getting disgusted with the worthlessness and futility of the ego or lower self surrenders himself completely to the higher power or God. Thereafter the Bhakta as a separate entity ceases to exist. To know that God alone is the Reality and it is within you is Jnana—to commence with that is Bhakti. When you are lost in the contemplation of God it is Jnana and when you are aware of that contemplation it is Bhakti. To-

know that God alone is the Infinite Bliss is Jnana and to commune with that Bliss is Bhakti. In Bhakti an object of worship is required for fixing the mind on concentration. In Jnana there is no object but only the subject.

Bhakti provides the driving power to the highest values of human life like Truth, knowledge, beauty, freedom and happiness.

Entering as a component into each of the above values Bhakti adds power, meaning and significance of virtues. Most valuable human truths have been discovered through love for such pursuits than through compulsion, necessity or professional paid work. Love enormously enriches man's poor, dry, dull, mechanical, meaningless existence. When love embraces the whole of humanity each becomes a participant in the richest experience of all-embracing cosmic life. Bhakti or love not only provides the surest and most delightful way of reaching Truth-Knowledge-Bliss, but also turns itself out as Truth-Knowledge-Bliss. Similar is an intense love of beauty a precondition for all aspirations, enjoyments and active achievements like art, dance, music. To love anything is to act freely without compulsion or artificial stimulation. Love and freedom are synonymous. Compulsion and fear are negations of Love. Where there is true love there is no compulsion, Where there is compulsion there can be no true love. The greater the love the greater the freedom. Love is the heart, soul and core of all religions. Without love there can be neither true religion nor morality. When the stream of Love dries up religion, morality and ethics become dry as dust, creeds and dogmas. True love does not fear anything because it has dissolved itself in God. Whether you choose Bhakti or Jnana the chief thing is to go on relentlessly practising it and not waste time and energy in vain arguments and disputations.

May the allmerciful Baba lead you to this state of True Love and Bliss.

With Love and Blessings,
OM SHANTI SHANTI SHANTI.

MIND—YOUR OWN BUSINESS

By T. R. Kulkarni, B. A., LL. B.
Dist. & Sessions Judge, Jalgaon

Business-men as well as other professionals are so much engrossed in their respective undertakings that they do not even divert their minds even for a few hours. They have no time to read literature or poetry. Blessed is the man who has enough time to read his morning paper. Those who get time to read, happily devote it to reading murder thrillers as it does not require concentration or serious attention.

It may be generally accepted that in order to achieve success in business or profession, honesty, which is said to be the best policy, is the chief requirement. The honesty I am speaking of is real honesty which emanates from a pure mind and not a mind wholly profit-ridden. There is a popular joke about honesty in business.

A businessman who had earned millions in his business, which was run in partnership, was once asked to define honesty. He gave the following reply : "Suppose you owe my firm Rs. 50/-. You issue a cheque in the name of my firm for Rs. 50/-. I go to a bank and encash the cheque. The cashier by mistake pays me Rs. 60/-. If I share the extra ten rupees with my partner, I am honest."

Such sort of "honesty" is not honesty at all. A really pure mind would return the tenner to the cashier.

The other requirements are sweet and flattering words and cordial treatment to the members of the public who have dealings with you. This is possible only if you have cultivated a good and loving mind. Otherwise, it is the usual experience that after attaining seniority in business or profession, the clientele is shown scant respect and is given curt treatment.

Last but not the least requirement is complete *devotion* to one's own business. It is not necessary to dilate on this matter any further. But suffice to say that "स्वे स्वे कर्मण्यभिस्तः संसिद्धिं लभते नरः ।" is the old teaching of Geeta which surely pays dividends in the long run.

But the main question is how to acquire these qualities and to maintain them even after being successful. Books by Dale Carnegie give us some hints and no doubt they are useful. You can be successful, but it is common knowledge that a successful man easily becomes puffed up with pride which brings his early down-fall. In order to avoid these pit-falls, what should be done? And here the real topic of this article begins. It is not as you have imagined it, "Mind your own business", but it is "Mind, your own business". It is necessary for each person to know that he is the architect of his own mind, and it is he who must mould it, and not any psychiatrist.

Leaving aside the age-old dispute about mind and body between the materialists and philosophers, one thing shall have to be admitted that by recent psychologists beginning from Freud right upto Adler and Jung, a deep study of the mind is being carried out and it is now generally accepted that a mind has three levels: the conscious, the pre-conscious and the unconscious. For our present purpose, the last level of the mind, viz. the unconscious level is material. It is the underworld of the personality that is unconcerned with reality or the rights and rules of the society. In the unconscious mind impressions, thoughts and ideas are collected from prehistoric times, mythology, history and present day happenings. In this sense it is timeless. All these are not neatly arranged and lie there in a disorderly manner, and hence it is described as chaotic. Impressions acquired in the infancy lie buried at this level and that is why it is called infantile. It is primitive in the sense, that it is not fettered by the modern ways

of civilized conduct, culture and polish. The contents of the unconscious mind come from two sources. A portion of the same consists of primitive, pleasure-dominated and somewhat brutal ideas and strivings that have never been conscious. They are part of a person's inheritance. The second source consists of thoughts, memories and wishes that were once conscious but have been repressed or pushed back into the hinterland of the mind, because they were too shocking, painful or shameful to tolerate. It is at this level i.e. of the unconscious level of the mind that the abnormalities of the behaviour start and in order to avoid the same, the thoughts, the memories, the wishes, the pleasures and the brutal ideas should be as far as possible avoided, and in order that the burden of the repressed thoughts, memories, wishes, etc. should not increase over the mind, the pressure has to be released.

The question is : How to do this ? And it is here that psychiatrists have been experimenting. But one need not be hopeless about it. There is an effective remedy, and if we shed aside the shame about being called a religious person, the remedy is with us. Concentration of mind is taught by our sages all through the ages; but we have cast them aside out of fear that we would be called backward, orthodox, outmoded. There is nothing to be ashamed of in one's own religion. Modern thinkers who have adopted the philosophy of communism think that religion is opium. But it is useful to bear in mind what the world's greatest thinker H. G. Wells has said about it. According to him, although the communists say that 'religion is opium of the people', add three explanatory words and make it, "know all priestly religion". Thus, according to H. G. Wells, religion criticized by the communists is the religion which is defiled by the priests and not the basic tenets preached by the masters of each religion. These basic tenets are good for the stability of a man and are not opposed

to science. The religion, not priestly religion, but the religion in its pure form, always helps to shape our minds and release its extra pressure. Under these circumstances, the various ways suggested by our religion to concentrate one's mind, to bring one's mind on the right path, to keep it unpolluted by outward influences, must be practised to maintain a normal and balanced mind which is needed in this riot-torn world. And that is why I say that your mind is not the business of any psychiatrist or a medical practitioner, but it is your own business which you alone must shape and be happy.

It is difficult to mould the mind, no doubt. That was why Arjuna had told Shrikrishna :

चंचलम् हि मनः कृष्ण प्रमाथि वल्लवद् ददम् ।
तस्याहं निग्रहं मन्ये वायोरिव सुदुष्करम् ॥

and the reply given to him by Lord Shrikrishna stands good even to-day :

अभ्यासेन तु कौन्तेय वैराग्येण च गृह्यते ।

WHAT IS MIND ?

(By — P. D. Khadilkar, M. A., B. T.)

“Mind is its own place,
It can make a heaven of hell
And a hell of heaven”

— Milton.

What is mind ? Nobody knows !

It is a substance which is very subtle beyond the powers of organs. Others say it is energy generated in body. It is an imaginary place where all organs meet. So some call it an eleventh organ, the meeting place of all the ten organs and the product of them. Our philosophy says that there are five ज्ञानेन्द्रिय— श्रोत्रे त्वक् चक्षुषी जिह्वा नासिका चैव पंचमी । Ears, skin, tongue, eyes and nose – and five कर्मेन्द्रिय – Hands, feet, mouth and others. ज्ञानेन्द्रिय go in contact with the outer world and bring knowledge or experiences to mind. Mind conveys them to brain, and action begins.

There are fixed places or spots for other organs; but where is mind located ? Which is its exact place or spot in this body ? Nobody knows. But everyone speaks of it and acts according to its dictates. Mind is imaginary; still it is there and is very powerful. It is the strongest, most powerful and ever active thing that rules the world of mankind.

The great psychologist, Mr. Freud, has worked hard on this problem. He has tried his best to give a thorough picture of mind. He says, “Mind is a curious thing. It has three layers. The lowest is the sub-conscious state of mind. The experiences gathered and stored there rise up to the surface of mind whenever we want to refer to them. The middle part stores up impressions which are needed, now and then. The surface gets impressions of new experiences and new

knowledge and man acts according to their dictates very quickly and suddenly."

Mind : if you call it a substance, it is a very subtle substance, which cannot be seen, heard, smelt, tasted or touched; in other words, it is beyond the power of senses. Memory, intellect, experiences and reason — all these are different aspects of mind. They are mind in different capacities. Brain is a store-box, wherein all impressions are stored up and are being stored up. It is already told that the past impressions which are stored up in some parts of the brain, as it were, wake up and come to the conscious stage of mind whenever they are needed.

Our Shastras say that even the experiences of past births, good and bad, are stored up in mind. They are called *Sanchit*, inherited from the past births, for action, guidance and behaviour in this birth.

Mind is very powerful, omnipotent, even more powerful than the soul itself. It controls the soul with the special power, which we call *Maya* and leads it to salvation or ruin. Sacred works say —

मन एव मनुष्याणां कारणं बन्धमोक्षयोः ।

भोगाय विषयासक्तम् मुक्त्यै निर्विषयं स्मृतम् ॥

"Mind is solely responsible for the bondage or freedom of the human being—the bondage or freedom from the human attachments and the cycle of births and deaths. If it is attached to worldly pleasures, it leads to bondage; if it is kept away from the worldly temptations it frees the soul from the influence of *Maya*."

Thus it is seen that the superinfluence of the mind over human behaviour and life was fully known by the ancient Thinkers. So all of them laid stress on the full control of mind, by hard work and good thinking.

Arjuna says to Krishna, "Lord, mind is so fickle that it is beyond human power to control it." But Krishna tells

him that mind can be tamed by constant vigilance and good thinking. (Geeta 6th chapter; sl. 34,35.)

God can make heaven of hell but He cannot convert hell into heaven. But mind can do it—a heaven of hell and hell of heaven.

The Kathopanishad rhetorically describes mind as the reins used to control senses. If you pull the reins correctly as you want, senses will remain on proper track. But if you let loose the reins the senses will harm you.

Mind is just like a burning ball that throws out sparks of thoughts incessantly. Some define mind as मन्यते तत् मनः । "That which always goes on thinking is mind." Mind keeps on working not only in awakened state but also in dreams and daydreams. It evolves its own world. So it is very powerful. It directs man to behave as per its dictates, good or bad. Mind dictates to the soul; but thinkers say that we must try to be masters of mind instead of being slaves to it.

Mind is very curious in as much as its behaviour differs from man to man. It does not act uniformly in the same uniform and common environment. We say, "My mind tells me to do this or that. It goads me to kill, to rob, and to commit suicide also. It gives me good advice; also it leads me to do sinful deeds."

Mind acts differently from individual to individual. Mass mind is the mind of many persons, taken collectively. Ingredients of individual mind and mass mind being the same, the mind of society also acts and reacts differently from society to society; from nation to nation.

Mind is a thing, which is unknown to man even today in all aspects. But one thing is certain that if you want to lead your life successfully, you must try to control it. It should be made subservient to the soul.

A MAN AND HIS RELIGION

By Shrikrishna D. Pratham, M. A.

Number of religions are practised on this globe and all of them are meant for the elevation of man. The commands of religions are considered to be of divine origin. This is because of the fact that these commands have been revealed to the prophets and as a result of this, all the scriptures have no authors.

It is very interesting to note that man has advanced from barbarism to civilisation and he has carried with him his religion also. We infer that the man in old Stone Age might have performed the worship of his God with the feeling of fear. It is so because all the nature's elements in those days must be so frightening to him that he made them his Gods in their different forms. He worshipped Fire, Wind, Rain, Stone and even his dead forefathers.

It is a common fact that a man is, by the very nature, selfish. He does every act for his personal gains. He offers his services even to his God with an intention to get in return the gifts from him. He needs more and more wealth to enrich his life. Thus, whenever the man needed the wealth, he obtained it by offering oblations and prayers to the God. Man found that his worship yielded him the desired fruit. His faith in God became deeper and deeper. Most effective hymns were composed and sung. The faith now transformed into love for God. Of course, this love was motivated with mere selfish desires.

We have observed from the history of the languages that the worship and homage became so much complicated that they needed interpretation. A common man could not grasp the order of various rights in his worship. That was the

period when the role of the priest, the knower of religion, became very important. The class of priests gave lead to all the religious activities. But the common man continued to follow his old traditions without questioning the authority or sanction of scriptures. He did not bother about the scriptures. It became the job of a priest to refer to religious books. The rule of religion became supreme and the king's rule became subordinate to it. In the conflict between the rule of the religion and the rule of king, the former proved to be upheld by the people. It seems that they knew the fact that the king is temporary, whereas religion is permanent.

Thereafter we find the visible development in the field of philosophy. Man started to think systematically about himself and his God. Various enquiries were made by him and number of schools were established to put forth their philosophical ideas.

These schools were so much developed that the philosophy became out of reach for a common man. Only scholars studied it and conducted discussions and opposed the rival schools. It is no doubt that the common mass supported their different high priests. Thus various cults had their appearance on this globe. We find from the above that a common man always remained a follower of the cult without much thinking about it. Meanwhile many traditions cropped up and people supported them also, even though some of them had no religious sanction. These traditions achieved so much importance that they became even more powerful than the scriptures.

A common man was, through ages, carried away by sentimental traditions. He sometimes ignored scriptures also.

As a rule a person has got to follow his religion very strictly. His duties and responsibilities are already fixed by

the scriptures. But it is seen that very few of us may be practising the religion in the strict sense of the term. We find that the modern man has got very short time at his disposal to devote to his religion, because of the fact that he has become busy like a machine. A religious and pious man does intend to practise his religion, but he needs a short way of practising it. Now we are on the verge of becoming more than human beings. We will be human machines. This is not at all a progress. Man will not be called as a superman. He will be an automatic machine without feelings, love or sentiments.

Can this machine-like man be happy for ever if he does all his activities with an intention to create more and more wealth for his use? The answer is negative. He cannot be perpetually happy. He will be happy for sometime and unhappy for some other time. It is so because he can derive happiness only when he will have time to enjoy his wealth. He cannot have freedom to enjoy his life at his will because he will become a part of the machine. Is there any way to achieve permanent happiness? For achieving permanent happiness you have to begin with simple prayers to God. He will give you everything. He assures "परमैश्वर्यमतुलं प्राप्स्यसे मत्परिग्रहात् ।" If our mind is filled with devotion of God we will see Him everywhere. We will say "ईशावास्यमिदं सर्वं यत्किञ्च जगत्यां जगत् ।"

How to create love for Lord? It is a very easy thing. Your habit of remembering Him will create a love for Him. You read out stories about the God. Sing hymns addressed to Him. Offer Him your simple worship that will give you the desired result. OM TAT SAT !

SHRI RANGA AWADHOOT SWAMI

—By S. N. Huddar.

Shri Vasudevananda Saraswati Swami Maharaj roamed all over Bharat from North to South and from East to West visiting almost all the holy places. He had thousands of disciples, some of whom have been very illustrious, such as Narasinha Saraswati (Dikshit Swami) of Vadi, Yogananda Saraswati alias Ganda Maharaj of Gunj (Dist. Parbhani), Govindrao Pandit of Sipri, Shankarrao Shirolkar (later Shri Shankaracharya of Sankeshwar), Sitaram Maharaj (younger brother of Swamiji), Ramchandra Shastri Prakashkar of Baroda, Dhundiraj Maharaj Kavishwar of Deolgaon Raja, Janakiram Maharaj of Pali (Dist. Aurangabad), Shri Vamanraoji Gulavani Maharaj of Poona, Shri Shankarrao Ajgaonkar Deshmukh of Hingoli (Marathwada) etc.

Shri Ranga Awadhut alias 'Bapji', a popular saint of Gujraht, has also been a principal and staunch devotee of Shri Vasudevananda Saraswati Swami Maharaj. He lived at Nareshwar on the bank of Narmada, carrying on the mission of spreading the devotion of Shri Datta amongst the Gujarati people. Recently he had been to Africa due to pressing invitation of his devotees. Many of his devotees live in Africa and other foreign countries and so he earnestly wished to publish a biography of his revered Guru Shri Vasudevananda Saraswati Swami Maharaj in English to enlighten the English knowing people spread all over the world, with the pious divine life of his Gurudeo. But it is a misfortune that Shri Ranga Awadhut Swami passed away on 19th November 1968 at Haridwar before the English biography could be published. An attempt is made here to give in short some life instances of Shri Ranga Awadhut.

A Vedic Brahmin Balambhat Valambe lived at Deole (Tal. Sangameshwar, Dist. Ratnagiri). His third son Vithalpant came to Godhra (Dist. Panch Mahal, Gujrat) as a priest of Vithal Mandir of Sakharam Anant Sarpotdar.

He was then only of 18 years age and he was well versed in Vedas. His wife's name was Rukmini. This pious couple gave birth to Pandurang on 21-11-1898 and he was later known as Ranga Awadhoot Swami.

At the age of 3, Pandurang saw a dead body being taken for funeral. He asked his father, "Where is the person being taken?" The father replied, "He is being taken to the abode of God". Pandurang again asked, "Can we not go to the abode of God by our feet?" Vithalpant did not like this inauspicious question, yet he said, "By reciting the name of Ram, one can go to God's abode." Innocent Pandurang got inspiration from this and he began reciting Ram-nam always.

Vithalpant died in 1903 when Pandurang's age was only 5, and his younger brother Narayan was only 2 years old. When Pandurang became 8, his mother came to Konkan with her two sons and performed their thread ceremony. Mother then came to Vadi with her two sons. Shri Vasudevananda Saraswati Swami was there at that time. As soon as the nine years' chap Pandurang saw Swami Maharaj, he ran to Swamiji, who, looking at the smart boy, exclaimed, "Oh, this is our boy!" Swamiji asked Pandurang to whom he belonged. He replied, "I belong to you".. Swamiji told him to begin to read the Pothi.

This is the only instance when Pandurang had come in contact with Swamiji. He regarded Swami Maharaj as his spiritual Guru from this time and Swamiji also had been guiding Pandurang often. Swami Maharaj had his Samadhi at

Garudeshwar in July 1914, when Pandurang was only 16 years old. He could not see Swamiji again.

Pandurang had a brilliant school and college career. He was a student of Baroda college. When Mahatma Gandhi launched non-co-operation campaign in 1921, Pandurang responded to Nation's call and leaving Baroda College, joined Gandhi's Swarajya Ashram, Ahmedabad, and became Snatak (graduate) of Gujerath Vidyapeeth.

He worked as a teacher and also participated in Satyagraha movement. He had liking for Sanskrit. He began writing articles and books on national subjects. He translated two books of Tolstoy in Gujerati and the same were published by Navajivan Prakashan, Ahmedabad. He wrote a Sanskrit treatise on Bhartrihari's 'Subodh Shatak' and 'Girvan Bhasha Pravesh', a Sanskrit text for Swarajya Ashram. Tales from Upnishads ('Upnishadoni Baten') was also written and published by him.

However, his inclination for devotion to God Datta continued all the time. He was longing to have darshan of Shri Datta. When his younger brother Narayan completed his education and got employment, Pandurang concentrated his mind on the devotion of Shri Datta still more. Once he was seriously ill, so much so that his relatives had lost hope of his life. But with intense devotion he composed poems and prayed to Datta most sincerely.

In this state of health Swami Maharaj advised him to read 'Datta Purana' 108 times. At the time of his first visit to Vadi, Swamiji had asked Pandurang to read 'Pothi.' But it was not clear which Pothi was to be read. But by intuition Pandurang guessed that that Pothi meant 'Shri Guru Charitra' as it was read by his maternal uncle, who had received it from Shri Sai Baba of Shirdi as Prasad. Pandurang took the Pothi from his maternal uncle and began to read it with devotion. He would not even take his meals before reading it.

He entrusted his mother to his younger brother Narayan for care and, anyhow consoling her, started for Himalayas. But on the way, some saints and Sadhaks requested him to observe penance on the bank of Narmada. He chose a lonely and charming place of Nareshwar on the bank of Narmada. On its East there are hills and it is surrounded by thick forest. It is an abode of peacocks, bright skinned cobras and other beasts. There is a Shiva Mandir which had been in neglected condition so far. Pandurang stayed here and completed 108 readings of 'Datta Purana'. For completion function, he decided to make Narmada Parikrama in 108 days, drinking only the water of Narmada. Due to such hard penance and blessings of Swamiji and Shri Datta, Pandurang was hereafter known as Ranga Awadhoot Swami.

After the Brahma-Nirvan of Shri Vasudevananda Saraswati Swami Maharaj at Garudeshwar in 1914, Swamiji's Datta Murti was retained, as Shri Datta had expressed His desire to stay at Garudeshwar. Shri Ranga Awadhoot carried the torch of devotion of Shri Datta and spread its light throughout Gujarat. He wrote 'Guru Charitamrit' in Gujarati, which includes 'Shri Guru Charitra' and 'Shri Datta Purana'. This is a blessing volume which is much respected and has been very popular amongst the Gujarati people. His Sanskrit volume 'Ranga Hridaya' expresses his heart-felt devotion. He has also composed several songs, stotras etc. in Gujarati, Marathi, Hindi and Sanskrit, which are popular amongst devoted people. He was reciting the name of Shri Datta with his every breath.

It is due to the influence of Shri Ranga Awadhoot Swami that some new mandirs, dharmashalas and dwelling places on modern type have sprung up at Nareshwar and it has been an attractive holy place for the devotees and other visitors.

NO MUKTI WITHOUT BHAKTI

— By H. H. Swami Kesavaiahji.

“Neither by reciting the Vedas nor by acting upto the Sastric injunctions, I am attainable; but one who meditates on me with adoration gets at me easily and I am always with him”—thus speaks Bhagavan in Siva Gita.

However much the devotee suffers he should not give up his devotion to God. This is best illustrated from the life of Bhakta Tukaram. There was a Brahmin at Dehu in Maharashtra by name Ramachandra Bhat. Being a great pandit and strict follower of Sanatana Dharma, Bhat was greatly perturbed by the doings of Tukaram. One day he approached the village Chief and spoke thus: “Tukaram is a Sudra by birth; yet not only has he learned the Vedas but is also imparting the sacred lore to men of all castes. He is abusing the Karma Yoga established by ancient Rishis and proclaiming the supremacy of Bhakti Yoga. With the aid of his melodious music, he attracts many followers, to the detriment of Vedic religion” and requested the Chief to punish Tukaram and save the Vedic religion. The Chief ordered the village patel to expel Tukaram from the village.

Coming to know this Tukaram sought the help of Ramachandra Bhat. He accosted the latter while bathing at the river Indrayani. On seeing Tukaram, Bhat flared up at him thus: “You are spoiling the Varnashrama Dharma. You disregard the Vedas and Sastras of yore. By these, yourself and the hearers of your Abhangams (songs in praise of God) will perish and fall into abysmal Hell. Your Abhangams make the hearers commit sinful acts”. He further enjoined him not to sing Abhangams any more.

Stricken with sorrow at these words, Tukaram quietly asked what should become of those Abhangams he had already sung, to which he instantly got the answer that they should be thrown into the Indrayani river. Sad at heart, Tukaram bundled his Abhangams and nearing the Vitoba temple, prayed thus: “O Lord, once you ordained me to sing Abhangams

and now you enjoin me through Ramachandra Bhat to cast them away into the river." So, crying, he threw the Abhangams into the Indrayani river and left the place.

This news spread into the village of Dehu and the neighbouring villages. That night to many of the villagers, God Vitoba appeared in dream and asked them to get the Abhangams, which were safe in the river and restore them to Tukaram. They did so,

Some days later Ramachandra Bhat visited a holy place with his chelas. There he was bathing in a well in a garden belonging to a Fakir. The Fakir came and wanted to know who he was. Enraged at being spoken to by a non-Hindu, Ramachandra Bhat hurled abuses at the Fakir who replied him with more. The bath over, Ramachandra Bhat began to feel a burning sensation all over his entire frame. He could not sit, stand or lie down. Not knowing what to do, he went to the Gneswari Mutt and there prayed and slept. Gneswara appeared and spoke that the pain was the result of teasing Tukaram and unless he prostrated before Tukaram there would be no way of escape.

Bhat was on the horns of a dilemma. His burning sensation had to be got rid of. He had to seek help of Tukaram, whom he had mortified before. He felt ashamed. But seeing no way of escape, he wrote a letter to Tukaram detailing his sufferings. He got back an Abhangam from Tukaram. Therein he read, "One whose mind is spotless and pure has no enemies. To him all creatures are alike. Fall at Vitoba's feet". When he finished reading, Bhat felt free from the burning sensation. Realising the greatness of Tukaram, he started to meet him. Tukaram, coming to know this approached him and made his obeisance. Bhat prostrated before Tukaram and entreated his pardon for his former misdeeds. He became an ardent chela of Tukaram and began his Bhajana with Tukaram's Abhangams.

A true Bhakta is always near God.

A LETTER TO CHILDREN

My dear children,

In this letter I will tell you something about faith and what it can achieve. We come across two types of devotees. The first has complete faith in his Sad-guru and gets experiences afterwards. The second waits for experiences and when he has had these, he begins to have faith. Here I must confess I myself belonged to the second category, for I started having faith in Sai Baba only after I was blessed with a few experiences. Thereafter there have been so many, all through Sai's Grace. If you wish to read these you must get hold of the book, 'iMracles Galore.'*

If you have read the Bhagavadgita, as I feel sure you must have, you will have seen the great faith Arjuna had in Krishna and how Krishna benefited him by His advice and help. If you have read the Sai Satcharita, and this is a 'must', you will have read of many instances of men who had full faith in Sai Baba and who believed that whatever Sai Baba said must come true. Take the case of Ramgirbuva alias Bapugirbuva. He was to go to his native place in Khandesh, but Sai Baba asked him to proceed first to Jamner as Nanasaheb Chandorkar's daughter, who was pregnant, was seriously ill. Sai Baba who was omniscient, knew of this and wanted to send His Udi for her relief. When Ramgirbuva said he had only two rupees and that would take him only up to Jalgaon, Sai Baba assured him that all further help would be provided. Without asking any further questions

*(Obtainable from the Sai Sansthan at Shirdi or from the Shirdi Sai Sansthan's Office at Sai Niketan, Vincent Road, Parsi Colony, Dadar, Bombay, now available at the reduced price of Rupee one only.)

he started and when he arrived at Jalgaon he heard some one dressed like a peon, calling out 'Who is Bapugirbuva of Shirdi?', and when he said it was he who had come from Shirdi, the peon took him in a nice tonga or horse-carriage up to Jamner. On entering Jamner, Ramgir went to answer a call of nature and when he came back he found that the tonga, the horses and the peon had suddenly disappeared. He learnt from Nanasaheb Chandorkar that he had neither sent a peon nor a tonga to fetch him as he was not aware of his coming. You must realise that there is nothing strange in this. For an Avatar nothing is impossible. He can appear anywhere and assume any form or forms He desires as Sai Baba did in this case.

Another instance one is reminded of is of Das Ganu who also had implicit faith in Sai Baba.. When he mentioned his difficulties about the Isha-Upanishad to Sai Baba, Sai Baba said to him, "You need not be anxious; there is no difficulty about this matter. The maid servant of Kaka** will solve your doubts at Vile-Parle on your way home." Das Ganu did not take this assertion of Baba as a joke but had faith enough to realise that what Baba said must be true. He went to Vile Parle and there the maid-servant of Kaka did actually provide the real solution to his difficulties.

Among the many evils of human nature is the extreme worry of man for the future or for the morrow. Men deprive themselves of today so that they may enjoy tomorrow. They die today so that they may live tomorrow. Tomorrow is the repetition of today. They forget that God who created His beings looks after their well-being and provides them with sustenance as they go along. From the incident of the 'Manna' that God provided to the Jews in their wanderings, and parti-

** Shri Hari Sitaram Dixit.

cularly the fact that it was daily distributed, the Jewish people derived their faith in God.

If you have read the Bible, you surely must have read of the many miracles Jesus performed before He was crucified. He too, like Sai Baba, was an Avatar and whatever He wished happened or took place. Thus we read of Jesus distributing only five loaves of bread and two fishes amongst five thousand men, women and children and the fragments that remained were twelve basketful. Jesus walked on the water and his disciples saw Him doing this. Some even thought it was a Ghost. Peter said, 'If it be Thee, then let me come unto thee on the water' and Jesus said, "Come". Peter walked on the water but when he saw the wind boisterous, he was afraid and beginning to sink he cried, 'Lord, save me.' Jesus then caught forth his hand and said unto him, "O thou, of little faith, wherefore didst thou doubt?" So you see all Avatars want you to have full faith and not entertain any doubts, for they alone can carry you over the stormy seas of life to the beautiful and calm haven beyond.

This reminds me of another story that I recently read, which having been told by an Avatar will, I am sure, interest you. In South India there lived the Saint Appar and he had a devotee at Tangalur who had very great faith in this Saint though personally he had never met or seen him. This devotee gave lands and houses in the Saint's name, built rest-houses or Dharmashalas in the Saint's name, and gave even his children the same name. One day it so happened that this Saint missed his way and came to Tangalur and was surprised to see everywhere his name, even the roads were named after him. Soon the devotee, becoming aware of the Saint's presence at the village, ran and fell at his feet. He took him to his house and arranged a grand feast in his honour. The eldest son went to bring plantain leaves, was stung by a snake and

died immediately. The father coming to know of this went there, covered over the dead body with dry leaves and came back to attend to the feast. The Saint asked him to call all his sons to join the feast and the man called every one, even the dead one by his name. The dead boy also came and joined the feast. The Saint who was fully aware of what had happened said, "Your faith is greater than my Shakti."

From what has been stated in this letter it will be quite apparent to you, my dear children, that faith can work miracles, but this faith must be hundred per cent, for even ninety nine per cent with one percent doubt will not do. Have therefore this full faith in Sai Baba and believe me you will be rewarded in full measure. Sometimes calamities overpower us; it is then that your faith is on the test. I am sure if your faith is as solid as a rock, you will all come out ultimately successful.

Your loving uncle in the service of
Bhagawan Sri Sai Baba
Solomon Benjamin.

List of Donors Shirdi Office April 1972

S.NO	Name	Place	Amount	Fund
1	Shri D. B. Korgaokar	Phondaghat	100	Poor Feeding
2	Shri P. S. Joshi	Bombay	111.25	Poor F.
3	Ku. S. Gupte	Thana	190	Kothi & Poor F.
4	Mrs. S. M. Pestonji	Hyderabad	100	Kothi.
5	Shri R. N. Patel.	Sarpore, Pardi	100	Kothi
6	Shri P. G. Mandan	Ahmedabad	100	Poor Feeding
7	Dr. H. L. Dhupad	Balaghat	107-20	P. F. Kothi & Books.
8	Shri N. Narasimhan	Hyderabad	152	Kothi
9	Kidarnath Sons	Bombay	100	Poor Feeding
10	Shri S. K. Barooah	Gauhati	100	Kothi
11	Shri M. B. Sitaramamma	Bhuvneshvar Orissa	101	Kothi
12	Shri S. N. Hande.	Dhapewada	101	Kothi
13	G. A. Krishnamurthy	Bangalore	108	Poor Feeding
14	Mrs. Leela Bhan	New Delhi	200	Kothi
15	K. T. Bhanusthali	Bombay	101	Kothi
16	Shri Sai Baba Stores	Ohinholi	101	Kothi
17	M. J. Jani	Lucknow	100	Per. Fund
18	Mrs. K. Yuvraj	Simla	101	Poor Feeding
19	Shri S. J. Naik.	Bombay	100	Poor Feeding
20	Shri S. B. Jadhav	Bombay	501	Medical F.
21	Shri S. A. Mahadik	Nagpur	101	Perm. F.
22	R. Govinda Rajalu	Pondicherry	108	Perm. F.
23	LT.col. S. S. Rao	Lucknow Cant	110	Kothi & Saileela
24	Shri S. S. Bhatnagar	Surai	100	Poor F. & Satyanara yana
25	Shri M. M. Agashe	Indore	101	Perm. F.
26	Mr. & Mrs. A. H. Gohil	Bombay	101	Kothi

27	K. Laxma Goud Yanampalli	Nizamabad	100	Kothi
28	Shri M. G. Joshi	Veraval	100	Kothi
29	Joshi Book Depot	Chandrapur	100	Kothi
30	Mr. & Mrs. K. R. Menon	Trivendrum	101	Education
3x	Shri N. D. Vyas	Bombay	958	Kothi, Poor F., Medi. F., Educa.

List of Donors : Bombay Office

April 1972

1	M/s Prinson & Co.	Bangalore	300	Feeding the Poor
2	Shri K. N. Advani	Bom. 20	250	Hospital
3	Shri C. S. Zaveri	Ghatkopar	101	"
4	Shri A. R. Anantharaman	Shimoga	101	"
5	Mrs. Sadguna V. Bhatt	Bom. 52	551	"
6	Shri Shrikisan Suryaprakash	Yalgiri	500	"
7	Sow. Saroj Deshpande	Dadar 14	255	"
8	Shri R. N. Joshi	Khar	101	"
9	Shri T. S. Panchapakesan	Sion	1000	"
10	Shri S. S. Gopalakrishnan	Virudhunag	130	"
11	Smt. Kantamani S. Sai	Ghatkopar	500	Perm. Fund
12	Smt. Jayanti Narsimha	Bangalore	500	"
13	Shri D. K. Marathe	Chembur	202	Kothi
14	Shri K. M. Talpade	Andheri	101	Permanant F.
15	Smt. Nirmala S Sawant	Kurla	100	Kothi
16	Shri Radhakrishna Swamiji	Bangalore	124	Kothi
17	Shri N. B. Boda	Madras 1	101-25	Poor feeding
18	Dr. H. A. Batliwala	Bom. 2	1111	Hospital Fund

Sai Baba Tutorial Academy's

INTER ARTS CLASSES

(Estd. 1943)

Kshatriya Niwas, Portugese Church, Girgaon
Opp. Lakhani Book Depot, Bombay 4.
Tel. 354337

*

The only special Inter Arts Classes
in Bombay.

*

100% Results last 18 consecutive years.

*

Logic, Economics, English, French, Etc.

*

Taught with exhaustive cyclostyled notes.

*

Probable questions with class-getting answers
issued every year for the University Examination
with 100% accuracy.

*

Admissions commence from 5th June 1972.

*

Hurry up !

Limited Admissions.

श्रीसाईबाबांचा फोटो

आपणाजवळ नाही काय ?

मुंबईतील प्रसिद्ध ब्लॉकमेकर श्री. डी. डी. नेरॉय यांनी तयार केलेल्या ब्लॉक्सवरून छापलेले खालील प्रकारचे व आकारांचे फोटो श्रीसाईबाबा संस्थानच्या मुंबई व शिरडी येथील कार्यालयांत उपलब्ध आहेत, ते आपण पहा व आपणांस पसंत पडेल तो फोटो खरेदी करा :—

प्रकार	रंग	आकार से. मी.	प्रत्येक प्रतीची किंमत रु.
१ शिलेवर बसलेले बाबा	विविध रंगी	३५.५६×५०.८	१.५०
२ "	काळा व पांढरा	"	१.२५
३ "	"	२२.८६×३३.०२	०.५०
४ द्वारकामार्त बसलेले	"	"	०.५०

बाबा

श्रीसाईबाबा संस्थानच्या कार्यालयांचे पत्ते :

- १ शिरडी, ता. कोपरगांव, जि. अहमदनगर (महाराष्ट्र)
- २ साईनिकेतन, डॉ. आवेडकर रोड, प्लॉट नं. ८०४ बी.
दादर, मुंबई नं. १४

मुद्रक : श्रीमती लक्ष्मीबाई नारायण चौधरी निर्णयसागर प्रेस, ४५-डीई, ऑफ टोकरसी

जीवराज रोड, शिवडी, मुंबई-१५.

संपादक व प्रकाशक : श्री. का. सी. पाठक, 'साई निकेतन', डॉ. आवेडकर रोड,

खोदादाद सर्कलजवळ, प्लॉट नं. ८०४ बी दादर मुंबई १४